Драма в 4-х діях і 5-ти одмінах

ЛИЦЕДІЇ:

Олексій Дмитрович Воронов, поміщик, капітан в одставці, літ 65.
Наталя Семенівна, його жінка.
Борис, син їх.
Владимир Петрович Горнов, студент агроном, приятель Бориса.
Антон Завада, бувший кріпосний.
Оксана, його дочка, на 19 році.
Максим Фортуна, бувший кріпосний, стрілець і швець.
Степан Кугут,
Охрім — парубки.
Гордій Поваренко, городянський швець.
Скубко, писар.
Текля
Соломія
Катря — дівчата.
Парубки і дівчата.

Діється між 1862-1865 роками.

ДІЯ ПЕРША

Вид села. Став, гребля, млин і т. д.

ЯВА 1

Текля, Соломія, Катря і дівчата.
Катря. О сестрички, матіночки, куди ж ми оце забрели? Тут так страшно.
Текля. Тю, навісна! Чи не страмовище! Та осьдечки ж слобода. Сотні ступенів не одійшли від хати, а їй це здається вже за край світа,
Соломія. Воно таки й справді смерком тут небезпечно. А все ти, Текле,—

ідем та ідем, а ми за тобою, як вівці за цапом; от, їй-богу, що правда. Задля чого ти нас сюди завела?
Текля. Тут буде на греблі диво!
Дівчата. Яке диво?
Катря. Кажуть люди, що у тім млині щоночі мелють.
Текля. Брехня; правда, що мелють, тілько не щоночі, а проти великодня та проти зелених свят. Батько мої самі бачили.
Катря. Ох, не розказуй же, сестричко!
Текля. Мої батько бачили і тих, що мелють, бачили своїми очима. Такі, кажуть, чорні-чорні, аж вилискуються, а з очей та з рота полум'я так і палить…
Дівчата. Годі-бо тобі плескати!
Текля. А ондечки та скеля, біля котрої позаторік чумак утопився.
Дівчата. Почала вигадувати.
Текля. Я бачила, як його й з води витягали, такий синій! Ходімо, гей, дівчата, аж туда. А глянь, Катре, що то пливе?
Соломія. От таки намоглася полохати? Глянь, Катря аж тремтить.
Текля. Великий мені клопіт.
Катря. Бо коли б тобі таке трапилось, як мені.
Текля. Що таке, розкажи.
Катря. Страшно розказувати. За мною оце проти середи бенеря гналась…
Текля. Чи й справді? Стривай, бесурко, дасться тобі узнаки та бенеря! скупаємось, дівчата!
Дівчата. Отакої ще вигадай!
Соломія. Хіба не чула, що тут по захід сонця раз у раз водяник бовтається?
Текля. Я водяника не боюсь.
Дівчата. Не бійся, та стережися.
Текля. Пхи! Отже навдивовижу вам буду його дратувати.

Водяник, водяник,
Дам тобі медяник,
Покажись із води
Аж до півбороди.

Охрім. Ось я зараз!

Дівчата побігли.

ЯВА 2

Входить Охрім.

Охрім. Ач, як дременули урозтіч, неначе ті кози. Тю-тю, навісні! Верніться-бо сюди! Це я, Охрім!

Текля. Чи й справді то ти, Охріме?

Охрім. Та уже придивись. Водяник же, звісно, з бородою і увесь в куширі.

Текля. Справді, це Охрім.

Соломія. Оце ж нехай тобі всячина, як ти нас налякав. А Катря то мало що не зомліла, от єй-богу, що правда. Заспокойся-бо, це ж Охрім, ось придивись!

Катря. Ох, дух мені зовсім забило.

Охрім. І вигадають же чорт батька зна які виграшки — одна одну полохати.

Катря. Це ж все Текля намоглася.

Текля. Навіщо б мені здалося тебе полохати?

Охрім. Це вже я знаю навіщо.

Текля. Справді? Ох, який же ти догадливий.

Охрім. Та не поможеться.

Катря. Я вже й не знаю, що я тобі, Текле, заподіяла.

Охрім. Як що? їй всі дівчата заважають: теперечки ти зо мною стоїш, учора і позавчора теж стояла. Ну, а це їй голки у печінки.

Текля. Ой який же хорошун! Ох, рятуйте, сестрички, бо збожеволію від заздрості!

Охрім. Ой не регочи, ой не скаженій. (До Катрі). Чого-бо ти й досі тремтиш?

Текля. Приголуб її та міцніше притули до серця, то вона зараз і одійде.

Охрім. І приголублю, Я тобі ж що?

Текля. Аж нічогісінько! Сьогодні пригорнеш її, завтра другу, а там третю.

Охрім. Що ж то я такий хвойдник чи дурисвіт?

Текля. Розжуй, коли зуби цілі. Утри слини своїй кралі, бо ондечки які сережки попустила через губу.
Катря. Сама ти слинява.
Охрім. Плюнь ти на неї.
Текля. Заплач, тонкослізко.— Гляньте, сестрички, яка гарна пара стоїть, мов намальовані. А вона? Вона — як рожа.
Охрім. Відсахнись ти, сатано! Чого ти в'язнеш до дівчини?
Текля. А вона тобі вінчана, чи як?
Охрім. Хоч вона мені й не вінчана, а тебе я й без попа поблагословлю сьогодні по потилиці!
Текля. Руки покорчить, ось що!
Охрім. Тьфу!
Текля. І тобі тьфу!
Охрім. (Котрі). На насіння!
Текля. Дай же й мені.
Охрім. Під церкву з довгою рукою.
Текля. Ой які ж дорогі гостинці! Аж у печінках мене лоскоче від заздрості!..

ЯВА 3

Степан. Бач, куди їх лихе занесло! А все це Текля керує! Ото вона за тобою, Охріме, так зорить, певно, постерегла, що ти пішов у Купріянівку, так вже й назустріч тобі вибігла.
Охрім. Хай вона пропаде, анахтема!
Текля. Може, й зорила, доки дурною була!
Охрім. А тепер порозумнішала? От і слава богу, Що хоч одною дурною менш буде на селі.
Текля. Не печалуйся! Дурний заступив порожнє місце.
Охрім. Ну й дівчина! Настояще срібне золотце!..
Текля. І я ж кажу, що настояще!
Гордій. Довольно остроумная баришня.
Степан. А чи по знаку, дівчата, вам оця проява?
Дівчата. Хто ж це?
Текля. А я відразу пізнала: це ж Гордій Поварів.

Гордій. Он і єсть, Гордій Микитович! Я січас только што з города прикатіл з колокольчиком. Моє поштеніє, баришні.
Текля. Благодаримо вас!
Дівчата. Що? Поштеніє, баришні?
Гордій. А то как же? Ну, мамзелі, когда желаєте по-німецькому. "Без привєту, как отвєту бить нельзя". У нас у городі, значить, как зберуться на проминаж, чи, по-вашому, на вулицю, січас один другого за руку: "Моє поштеніє". І з баришнями такой точно хвасон. Ну, у вас на деревні совсєм другой порядок! Так недаром же сказано: "Деревня как деревня, а город как город!"
Текля. Від наших парубків навряд чи діждешся городського звичаю!
Охрім. Ні, у нас як людині — то і людське, а свині — то і честь свиняча!
Гордій. Позвольте на спор об етіх словах! На какой счот ви ето отдираєте, еті самії категорії?
Степан. Мели, бісе, чорт тебе второпа!
Дівчата. Сидів би там з своїми мамзелями у городі.
Гордій. Вот так порадошноє воспитаніє; как поєду в город, в тот же секунд об'ясню всєм кавалерам і баришням, што какая, значит, глупая політика на деревні.
Охрім. Чого ж це ти притютурився до нас?
Гордій. Такой я імєл свой каприз, штоб прієхать; желал повидать тятеньку, маменьку і прієхал.
Охрім. Тут тебе тілько і бракувало.
Гордій. Нєчаво не кстаті задаваться, нєчаво наводить тєнь на глянц. Ми, пожалуста, сами с усами, только вот нос не оброс.
Степан. Перестань вже белькотати.
Гордій. Я не белькочу, а перед всяким смєло могу оправдать свой хвантаж. Я превзашол, слава Богу, увесь термін по шведському званію, так і у разговорах усякому носа утру, не то што. Может бить, ви сумліваєтесь у моєм значенії, так я хоч січас в заклад об моєм положенії. Я імєю атестат, што можу ботинки на корках і на двойной подошві. Та хоч на американській, так не іспужаємося! Вгодно, так і бакфорти по новому хвасону. Я не холомидник какой!
Степан. Тебе возом, чи як, зачепили?
Гордій. Я об'явленіє вам роблю, што я не какой-небудь жулик, а

мастерной человек, во што! Ви гньоте на то, штоб баришні ваші панімали аба мнє напротив і даже с насмєшкой, ну ми тоже можем говорить не похуже.
Степан. От розпустив губу!
Гордій. Как ви не панімаєте городського разговору, то я при етом случаї не причиною; вот вам і вся процедурія. От баришні ваші, так я так панімаю, што оні мой разговор можуть об'яснить, правда? І баришні мовчать? Вдивительно. Вот так воспитаніє!
Катря. Куди ж нам до городянок рівнятись?
Текля. А, звісно, такій, як ти, то зась! А я так все зрозумію, що вони говорять.
Охрім. Де ж пак тобі не зрозуміти? Ти якраз городянкам під масть! Вона у нас, Гордію, уміє через губу кашляти!
Гордій. Кажется, Катерино, по батюшці, звиніть на том, не вспомню. Ви вдивительно покрасівєлі! І потому, между протчим, позвольте вам рекомендовать меня!
Катря. Ох, сестрички, що ж це він знову забелькотав?
Охрім. Та ну, либонь, ти не в ті взувся!
Гордій. Почему? Пойміте одно только, что я для новознакомства хочу рекомендовать себя.
Охрім (бере його за шиворот). Та кажу ж бо, що не в ті взувся! Та що це на тобі за одежа?
Гордій. Кажется, понять можно: гедзет, алібо, по-вашому, по-деревенському, допилет. Обнаковенний фасон на городських кавалерах.
Охрім. А й пристало тобі, як корові сідло! Чепурний, як свиня в дощ!
Степан. Це ж той каптан, що зветься; пусти-вирвусь!
Гордій. Не завдавайтесь на мелкія макарони, бо лапша з карманов сиплеться!
Охрім. Пам'ятаєте, братці, на Великдень німець ходив по селу з каплями, якраз у такій кацавейці?
Гордій. І што вам на ето дурачество об'явить? Болвани, одно слово, болвани. По-вашому, я должен вдівать свитку або вишивану рубашку? Не доставало іщо дурацький каприз іміть, штоб еті самиє глупості панімать? У нас титул, штоб рубашка з манишкою калінкоровой або

ситцева, зонтик в руки і щоблети або бакфорти на рипах. А без етіх документов в хорошую кумпанію не пожалуєте.
Охрім. А чоботи, а чоботи, тю, дивись! Гляньте, хлопці, на його закаблуки! І як він ніг не повиверта?
Гордій. Тогда только сапог і імєєт свой настойщій титул, когда подбор високий і сточений на нєт, штоб слєд од подбора бил не болєє двухгривенного! Как сапог у подйомі какурат, так бон і імєєт свою надлежащую державу!..
Охрім. А побіжи, чи здорово заореш носом?
Гордій. Пущай бєгают дураки, но я, кажется, єщо при свойом понятії.
Степан. А що ж, у вас співають парубки, як зберуться на вулицю?
Гордій. Случається, только у нас нєт парубков, а усе кавалери.
Парубки. Ану заспівай якої, може б, ми перейняли.
Гордій. У нас на тверезую ногу не поют.
Охрім. Ач який, звик до могоричів.
Гордій. Пойдьом в питейний, я сам вас вгощу.
Парубки. Та ну-бо заспівай!..
Гордій. Не поймьотє ви романц! Ну вот вам, напримєр:

Сама я розочку садила,
Сама я буду поливать,
Сама я друга полюбила,
Сама я буду вєк страждать!

Охрім. Та це чорт батька зна яка.
Парубки. Ти заспівай нам салдацької.
Гордій. Важна кумерція! Ти їм благородную, а они салдацьку. Вот вже недаром сказано про деревенських хохлов, што мазепи!
Охрім. Ти-бо не будь тим, що моркву риє!
1-й парубок. Коли з тобою по честі, то ти не роби по-песьки.
2-й парубок. Гляди, щоб часом не підборкали ми тобі оції кацавейки!
3-й парубок. Та й плюндри щоб не тріснули нижче пояса.
Степан. У, вже й розгримались! Ну і чого ви на нього опудились? І не сором вам? Хіба не бачите, що він навіки дурний?
Гордій. Нєт, кажется так, што я не дурак.

Степан. Мовчи, бо битимуть! У нас, брат, по-простому, так оддубасять, що аж пір'я сипатиметься.
Гордій. Ну, пусть я буду дурак, но і ви не вочень вумниє.
Степан. Ану, братця, гайда на вулицю, ходім, дівчата, бо сьогодні вже панича не побачите.
Дівчата. Він-таки нам і потрібний!
Степан. Та вже нічого, нічого! Другий тиждень, як панич приїхав додому, а вони, сердешні, аж попару не знайдуть.
Текля. Нехай вже Оксана витріща на нього свої баньки.
Охрім. Отже була дівка як дівка, доки мовчала, а це вже знову чортяка штрикнув у ребро.
Гордій. Вот з паничем так я могу нікоторий по-рядочний разговор. Надо будєт єму рекомендовать меня.
Охрім. Навряд, щоб він зайшов в патяки з таким розумним дурнем.
Гордій. Ми знаєм, што знаєм, а я мало внімаю обращенія на ваші глупие анекдоти — вот што! Вот хотєл вас попоштувать настоящим турецьким табаком, а тепер понюхаєте.
Охрім. Може, коло турецького лежав?
Гордій. Вєрную правду говорю, што турецький на-стоящий, чесноє слово, восєм копєєк чвертка.
Охрім. Так дай попробувать!
Гордій. Зачем міня обижаєте і даже дураком називаєте?
Охрім. Тю, він вже і розгнівався! Дивіться, братці, то ж ми у шутки.
Гордій. Порядошние шутки, што чуть до інтересного шкандалю не дошло.
Степан. Справді, добрий табак! (Куре).
Гордій. А з каково же резонту я буду обманивать? Отже тут і ціна написана.
Охрім. Дай сюди, я прочитаю.
Парубки. Ти-таки і тямиш?
Охрім. Мій же дід був грамотний, а батько дрюкований... (Чита). Тисяча вісімсот, зверху старий чорт. В городі Парижі, в Вороновій поближе, сіла собака на вовка, та боялась злізти, бо вовк хотів її з'їсти... Амінь!" (Сховав табак).
Гордій. Куди ж ти табак запрятал?

Охрім. В кишеню. Твоя, може, продерта, а в мене ціла.
Гордій. Вот так мошенство!
Текля. От якби понесли той папір до Оксани, то та б краще прочитала.
Степан. О, та б прочитала! Оксану добре панич навчив грамоти.
Текля. Навчив і до розуму довів. А вона тепер ходе, як та проява, та косою світе!
Охрім. Вже Оксану вхопила на зубок?
Степан. Гляди, щоб часом тобі не засвітило очах!
Текля. Овва!
Степан. Не оввакай! Ти плещи про кого іншог а про Оксану ні писни.
Текля. Я своїми очима бачила, як вона на тім ти жні плоскінь вибирала, та все вихилювалася, та за поясницю хапалася.
Степан. Слухай, Текле, я плохий-плохий, ну, як розлютуюсь, то й чорт мені не сват.
Текля. Знаю я, що й тобі Оксана запала в око, через те ти тепер і заступаєшся за неї.
Степан. Про мене… не про мене йшла річ, а це діло не твоєї парафії. А за Оксану я кожному в'язи вкручу!..
Парубок. Ну, кожному, чи не дуже багато буде.
Степан. Я головою за неї одвічаю.
Охрім. Стривай, Степане, не гарячись! Правда, братику, як олива, наверх сплива. Ти натякаєш, Текле, на те, що, стало бить, Оксана важка? Добре! Адже ж ми, що отут стоїмо, знаємо, що панич вже два роки не приїздив додому.
Текля. Так я запевне знаю, знаю, що…
Степан. Що слід тобі губи побити!.. Ну, не ідолка ти?..
Текля. Що ж він — візьме її, чи як?
Степан. Там вже чи поберуться вони, чи ні, інша річ. Ти б подумала хоч би те, що чого б тому паничеві ходити до Оксани серед білого дня, на очах у людей, коли б що, може, було у його на думці.
Гордій. Вот ето так вєрная правда! У нас у городі ежелі єсть какая комерція промеж кавалера з баришнею, так завсігда еті діла позно вноче, потому дньом главноє — амбиція.
Степан. Геть ти під три чорти з своєю амбицією, доки не битий!
Гордій. Вот тебе й порадошний разговор!

Степан. Не лізь! Коли не до тебе п'ють, то не кажи "здоров"!..
Охрім. А цитьте, либонь, щось гомонить.
Прислухаються.
Так і є! (Дивиться). Ондечки панич вертається з охоти!..
Текля (придивляється). Онде ж і титівський панич з ним, той, що, кажуть, сам собі їсти варе!
Охрім. Почеши ще язика на паничеві.
Текля. Ба ні ж! Гарні пани настали! Хоч би цей титівський панич: запряже сам конячину та й і їде селом, неначе той паламар, що у піст попідвіконню курей та поросят клянчить!
Гордій. Не может бить! Вот так воспитаніє!..
Текля. А я все ж таки скажу...
Степан. Про Оксану-таки?
Охрім. Таки стрижене, стрижене? Здається мені, що щось ти це недаром плещеш про других!
Степан. Та ну її к бісу! Ану заводь хто пісню!..
Гордій. Я вам спою по вашому вкусу.

Не с послєдніх бил прикащик,
Я спою об ньом расказ.
Бил вон послан за получкой дєнег,
Точно било єто враз.

(Говорить). А ви підхватуйте.

Єни його манять.
Єни його манять:
Пожалуйте, пожалуйте,
Пожалуйте, купець!..

Деякі парубки мугичуть. Гордій знову.

Вдруг іду я тротуаром,
Сидять красотки на крильце,

Точно вийшли січас із больниці,
Нєту краски на лице...
Они його манять і т. д.

Всі пішли.

ЯВА 4

Борис Воронов, Владимир Петрович Горнов і Максим Фортуна; всі вони з рушницями і охотничими торбами.

Максим. Ну, паничу, як собі хочете, а вдруге вибачайте, щоб я вас повів на охоту. Шкода, тепер вже більш не піддурите мене!..

Борис. Це новина! Чим же ми вас піддурили?

Максим. Ще й питають! Ви ж таки розумні і вчені, мовляв, люди, то й розміркували б: що цілісінький день ви собі удвох балакаєте, а за вами слідком човгає щось таке, ніби теж скидається на людину, а ви його вважаєте ні за приший хвіст кобилі чи за німого?.. Бовкнете яке там слово до мене; коли б, мовляв, ви по-нашому, по-простому балакали, як перш було колись, то, може б, і я розумів там що п'яте хоч через десяте.

Борис. То хіба ви по-руськи не розумієте?..

Максим. Цебто по-панськи? А де ж би ми тут навчились?

Горнов. Вже й розсівся.

Борис. Я дуже ноги натомив.

Горнов. А що ви тоді, хоч трохи-таки шурупалі по-руськи?

Максим. Вам таки цікаво? Аякже. Велика, бачте, була б навука; "так точно", "не могу знать", "слушаю!", "чаво зволите?" — ото й по навуці.

Борис подає йому табак.

Та ви вже, будь ласка, самі мені, бо мої пальці, мовляв, не до того паперу зроблені. А яка чудова ніч, тихо-тихо, мовляв, як у вусі. Чи воно на дощ оце затихло, чи на вітер?

Горнов. А вам як здається?

Максим. Та хіба ж вас цьому не вчать?

Горнов. Не вчать.

Максим. Як то можна! Воно ж повинно стояти у тих книгах, що вчите.

Горнов. Не додивлявся.

Максим. І все ви шуткуєте. Дай, боже, мовляв, щуткувати, аби не плакати. Я сам скажу, що от наш писар, так той вгадує: чи година буде, чи негода, тілько на хвилину загляне у книжечку і зараз вгада.
Горнов. То ж книжечка вгадує, котра зветься календар.
Максим. Як ви кажете?
Горнов. Календар.
Максим. Ба ні, не календар, а сонник, бо він вам і сон вгада — як ув око вліпе.
Горнов. Баки людям забива.
Максим. А й ні, не кажіть. Він вам і ружжо може замовить! Чи вірите, що раз як замовив мені оцю рушницю, так нічогісінько не вдієш, чвирк та й чвирк! Мусив вже йому постановить півкварти.
Горнов. І направив?
Максим. Ще й як направив!
Горнов. Майстер, значить, до усякого діла?
Максим. О, голова! Кажу вам, до усякого діла дотепний!
Горнов. Довго ще по селах отакі мудреці, як ваш писар, морочитимуть мирян.
Максим. Отже, ви не вірите?
Горнов. А звичайно, що не вірю.
Борис. Як тут чудово! Я б отак до самісінького світу просидів.
Горнов. Вигадай півтора людського! І що тут красотнього? Жаби квакають, від ставка мулом несе, під ногами вогко, аж джякотить, а нежитя такого тут здорового можна схопити.
Максим. Еге, що й тиждень, мовляв, не вичхається.
Горнов. А бісові комарі аж печуть.
Максим. А ви обкурюйте себе, отак навкруги пускайте дим, то та погань і не наблизиться, і втікатиме, як чорт від ладану.
Борис. Ти, Володя, не любиш поезії.

Тиха украинская ночь,
Прозрачно небо, звезды блещут;
Своей дремоты превозмочь
Не может воздух…

Горнов. Що ніч! День, по-моєму, кращий. Та то ж куди не споглянеш, скрізь чарує і закохує тобі очі розкішна природа.
Максим. Все то від бога! А, конешно, день кр щий.
Горнов. Станеш у обідню пору посеред поля: сонечко припіка, а над головою і навкруги спів і щебетання, виляскування, стогін і сміх. А ніби там сум і весілля побились об заклад і намагаються переважить одно другого. І бачиш ти, і чуєш, як кожна пташечка, кожна кузочка, навіть комашка маненька незрозумілою, але чарівною піснею хвалить божий мир, кохаючись у його теплі… Чи так, Максиме?
Максим. Це так, іменно, що так!
Горнов. Пора вже додому, бо я й справді скоро чхатиму.
Максим. А пора, пора, бо ніч, мовляв, не жде. А мені ще треба до світа вставати та за косу прийматись, там треба викосить осьмушку ячменю шинкареві.
Борис. За позику?
Максим. За процент, чотири карбованці позичив у нього восени, так це за процент.
Борис. Це здирство!
Горнов. Ні, це поезія! Поживеш на селі та й побачиш. Отоді-то вже запевне довідаєшся, що краще: чи ніч з жаб'ячим кваканням, чи…
Максим. Яка їм, мовляв, праця за батьківським плечима?
Борис. А ви думаєте, що я цілий вік сидітиму дивитимусь, як другі на мене роблять?
Максим. А чому б не сидіти?
Борис. Ні, це встид було б мені. Я, щоб ви зналі наважився спробувати усяку тяжку роботу задля того, щоб на власних плечах зважити усю ту вагу й працю, під котрою згинається наш хлібороб.
Максим. Далеко заїхали! Не силкуйтесь, шкода і заходу, не здолаєте.
Борис. Піймав не піймав, а погнаться можна.
Максим. Хіба! Воно, може, спершу і зцікавиться, а далі остогидне.
Борис. Побачимо!
Максим. І як то можна чоловікові непризвичайному?
Горнов. Дай, боже, нашому теляті та вовка з'їсти!
Максим. О, щоб вас, спершу ж треба його піймати, а з'їсти, мовляв, не штука.

Горнов. Он так я вже чотири роки ловлю того вовка на угонках, та ніяк за в'язи не вхоплю. А от як спроможусь скинути з шиї двадцять тисяч довгу…
Максим. Двадцять тисяч? Сума!
Горнов. Було більш, це вже тілько решта.
Максим. Як же ви таку силу зачепили?..
Горнов. Не я зачепив, а опікуни. Бачите, доки я вчився та в книжку задивлявся, а опікуни мої як захазяйнували, та й дохазяйнувались до того, що мало-мало не упекли землі з акціону.
Максим. Як то з акціону?
Горнов. Стало буть, з молотка. Та жиди вирятували мене.
Максим. Жиди? Скажіть, голубчику, без жида ныде не обыйдеться. Як же це?..
Горнов. Платю проценти, от і все. До кого не кидався з наших за позикою, всі тілько пораду дають. От, братухо, як підемо завтра до мене, побачиш мою школу. Які є розумні хлопчики! Душа радіє, дивлячись на той розкішний первоцвіт.
Максим. Вчили й мене змолоду на килорнеті грати, як це, кажу, у нас у скарбу була своя капелія. Багато лози зопсували на моїй шкурі, смуг та цурпалків до біса на тілі позоставалось, а я таки як затявся одним лицем, не хочу та й не хочу… Ну, прощавайте до якого часу. Он воно що, тепер вже й справді пора додому, бо, либонь, ви комусь іншому більше у пригоді станете.
Борис. Що ви кажете?
Максим. Та то я… Бачите, я іноді зостару таке плету, що й сам докупи не зберу.
Горнов співа.
Вже й вода, мовляв, скоро засне. Отже дівчина, то й до зорі очей не заплющує, все ждатиме чорнобривого.
Борис. Яка дівчина?
Максим. Моя старенька, це ж я свою стару зозуленьку. Отже я й не вмію по-вашому чоломкатись! Як здавлю білу та пухлу ручку, то щоб часом, бува, не розгнівались. Ач, яка викохана… (Розгляда Борисову руку). Шкода з такими руками до плуга. (До Горнова). Що ж, вже й з вами чоломкатись, чи як?

Горнов. А звичайно!
Максим (подає руку). Оця рука трохи на мужичу скидається, кістлява та в пухирях. Ну, спасибі вам, що ви не гордуєте нашим братом сиволапим, як, було, старий пан нас величають.
Борис і Горнов. Спасибі і вам!
Борис. Приходьте ж у ту неділю, та раніш.
Максим. Добре, прийду. (Пішов).

ЯВА 5

Оксана (входе). І не диво? Я й чую, що балакають, та ніяк не розберу, хто і з ким? Аж це ось хто!
Горнов. Давненько ми з вами не бачились.
Оксана. Хоч би одвідали, і не сором вам? То було мало не що божого дня приїздять, а це вже зовсім мене відцурались. Хоч би забігли за книжками, що понадавали. Я вже їх всі перечитала.
Горнов. Ніколи було, робоча пора. Та нащо нам вже і одвідувати? Коли вже кращі від нас приїхали, то ми й не рипаємось. Чи не по телятко ви оце ідете?
Оксана. По яке там телятко?..
Горнов. Та це ж у інших дівчат така одмова, що як зустрінеться з парубками, то зараз і каже: "Теляток шукаю".
Оксана. Ні, я кого шукала, того й знайшла.
Горнов. Тобто мене?
Оксана. Та й вас.
Горнов. А кого більш бажалось бачити?
Оксана. Почнете дратувати. Обох однаковісінько.
Борис. А ми оце, Оксано, думали до тебе зайти.
Оксана. Мабуть! Чую, гомонять та й гомонять, та все на однім місці, ще хтось почав і співати.
Горнов. То я пробував голоса. А правда, чудовий голос, усі жаби замовкли і в кушир поховались, як зачули. Що ж татусь ваш, дома?
Оксана. Ні, нема. Пішли з ятерами по рибу.
Борис. Це шкода.
Оксана. А хіба як батька нема дома, то й у хату не можна зайти?

Горнов. Уночі? А поговір, а людське пащекування?
Оксана. Певно, вже й так того поговору, що вже більш і нікуди.
Горнов. І вам це нічого?
Оксана. Це вже моя печаль. А вас, Владимир Петрович, і пізнати не можна, бороду запустили.
Горнов. Наважився вже, бачите, у діди записатись. (Чха). Отуди! Я ж казав.
Борис. Шпичка в ніс.
Горнов. Хай тобі біс! Ну годі абощо. Ну дайте ж, Оксано, надивитись на вас! Давненько, давненько не бачились: змарніла…
Оксана. Та годі-бо вам вдивлятись, ще зглазите.
Горнов. На те бог дав мені очі, щоб закохуватись тим, що красує погляд.
Оксана. Цебто я така красуля?
Горнов. А то ж і ні? Щоб ви знали!
Оксана. Ну, годі вам вже шуткувати!..
Горнов. Тут не шутка, бо я маю вам сказати щось таке, що й ворожка б не вгадала.
Оксана. Цікаво.
Горнов. Воно б і давно вже належало вам про це довідатись. Слухайте ж: сьогодні я вже вкінець переконався, що Борис у вас душі не чує.
Оксана. Цього-то вже зовсім не слід казати. Можна шуткувати, а це вже… Що вони, спасибі їм, мене жалують…
Борис. Тільки жалую?
Оксана. А більш нічого не повинно бути, і не слід, і не до речі.
Горнов (дивиться за лаштунки). Отже й справді, пара качок прилетіла. (Побіг).
Борис. Ти мене б'єш у серце цією одповіддю.
Оксана. Коли що й розцвіта у серці, то так воно нехай собі і заглушиться.
Борис. Ні, Оксано, не заглушу я в своїм серці тієї рожевої квітки, що так любо і розкішно розцвітає.
Оксана. Мусить зав'янути. Не слід виливати у слово мимолеточний рай душі, бо те слово влетить в ухо тій людині, котра повинна боятись його як смерті.
Борис. Де ж та смерть?

Оксана. Як де? У вашій оцій мові. Жалували ви мене до цього часу, і я була щаслива. Не одіймайте ж у мене тієї ласки.
Борис. Коли ми любимо одно другого…
Оксана. Отут-то й горе! Не треба, не треба!
Борис. Чому ж не треба?
Оксана. І ви ще питаєте? Ну, коли вам не шкода мого серця, шматуйте його.
Борис. Я не розумію! Невже ти й досі дивишся на мене, як на панича-дурисвіта?
Оксана. Ні, я знаю, що ви не дурите мене. А колись давно ще сказали ви мені одне слово, страшним воно мені здалось і незрозумілим, а тепер воно мені здається ще страшнішим, ще більше незрозумілим. "Я тебе люблю!" Два роки я боролась з собою, доки здолала відсахнути те слово від своєї душі, не розворушуйте тепер того ще теплого попелу, бо як розжевріється, то горе мені буде.
Борис. Так ти силою хочеш зупинити половоддя почуття?
Оксана. Зупиню!
Борис. Не вірю! І хто ж може заборонити нашому коханню? Де та сила, що зможе загородить нам шлях до щастя?
Оксана. Є сила, страшенна, нездоланна сила!
Борис. Де вона? Яка сила? Чи, може, ти іншого кохаєш? Ну, тоді…
Оксана. Па-ни-чу, над умираючим і ворог не знущається.
Борис. Прости мене, Оксано, я не так спитав.
Оксана. Я вам скажу, яка то сила… то сила страшенна… Панство… Люблю, люблю, люблю!.. Губіть або милуйте, я в вашій волі. (Цілує його).

ЯВА 6

Текля і Соломія входять.

Текля. Бачиш, бачиш, якої грамоти вона вчиться! Ходім же мерщій і всім розкажемо! А ти біжи у горниці і усе розкажи пані!..
Пішли.
Борис. Щастя моє, світе мій, зоре моя!.. Оксано, бог свідок, що я твій! В тобі одній вся моя Сила, всі задумані й закохані мрії! Ти те ясне проміння, котре освічуватиме мої заміри! Ти та довічна і міцна сила,

котра свіжитиме і окрилятиме надії. (Цілує її).
Горнов (входить). Сторожкі, каналії, і на півтораста ступенів не підпустили. (Побачивши Бориса і Оксану). Отак би й давніш!..
Оксана. Не знаю, куди заведе мене моє серце. На його волю тепер здаюсь. Я довго з ним пеклувалась, нехай же й воно тепер догляда мене!
Борис. Я буду твоєю ненею, твоїм поводарем!
Горнов. А я дивлюсь і радію. Чого? Мабуть, того, що є для кого в світі жить. Оксано, дайте вашу руку. Борисе! Дивіться мені в вічі, придивляйтесь, яким безкраїм щастям вони запалали. Прислухайтесь до мого серця, як воно чуло б'ється? Я щасливий, щасливий чужим щастям! Ні, не чужим, людське щастя — моє щастя. О, коли б такі хвилини обертались у часи, чоловік би був безсмертним.
Оксана. Яка ж ви є щира душа, яка ви є щира людина! Тільки тепер я об цім довідалась. Я вже не знаю, як вас найлагідніше звеличать. Братику любий, братику дорогий!
Горнов. Це слово святе! Так, стало буть, сестра?
Оксана. Щира і вірна!
Горнов. Заховаймо ж, сестро, цей завіт в серцях наших глибоко! Так, стало буть, йдемо на боротьбу і працю не з підорваними силами, а з веселим посміхом на устах, з серцями, повними святої віри і надії!
Всі. І бог нам допоможе!..
Завіса

ДІЯ ДРУГА

Село. Наліворуч хата Завади.

ЯВА 1

Текля і Соломія.
Соломія. Не спор, сестричко! Вже я добре знаю, що його закрутять. Та то ж щодня пані й пан гризуть йому, сердешному, голову і одним лицем намоглися і оженись, кажуть, на рівні, то ми тобі й слова упоперек не скажемо.

Текля. Тут словами нічого не вдієш.
Соломія. А що вже він сперечався, що вже спорив і нарікав! І мало не плакав. От єй-богу, що правда!
Текля. Засіла йому Оксана у печінки. Невже ж він ніколи тебе не зачіпав?
Соломія. Ба ні, він балака зо мною, але щоб пожартувати, то в нього цього і на думці нема.
Текля. Дивно! Таджe ти з лиця краща від Оксани! Ну, вже я б відлучила його від неї.
Соломія. Годі-бо тобі богзна-що вигадувати! Ти скажи мені краще, об чім то ти з панею радилась?
Текля. Та там... (Убік). Так би я тобі й сказала. (Голосно). Нехай опісля сама довідаєшся.
Соломія. А правда, панночка гарненька?
Текля. Ото паничеві пара!
Соломія. І де вона така хороша вродилась? Ніжна-ніжна, неначе з воску зліплена. Коли б це панич нагодився, я б йому зараз шепнула. От єй-богу, що правда.
Текля. Чи ти не здуріла? Та як тільки ти слово писнеш, то я такого наплету на тебе твоєму Харитонові, що він буде жахатись тебе, як чуми!
Соломія (з ляком). І не гріх тобі?
Текля. Зваж, кого більш шкода, чи Харитона, чи... То-то ж бо і є! Так сьогодні, кажеш, сподіваються панича додому?
Соломія. Сьогодні ж, сьогодні. Оце перечули від когось, що ввечері прибіжить, так тепер й розіслали нас на всі шляхи: мене, Зіньку, Матвія, щоб, стало буть, котре з нас постереже його, щоб бігли насупроти і щоб він якомога поспішав додому, певно, бояться, щоб він часом не забіг на яку хвилину до Оксани... Ох, коли б же мені та й не зустріти його!
Текля. Чому ж то так?..
Соломія. Бо я, мабуть, не зумію збрехати. Як почне випитувати, коли заслабли, та як, і що? То я зразу усе й виявлю.
Текля. Та й дурна ти яка! А ти не дивись йому в вічі; як казатимеш, то ховай лице. Мене б послали, я б йому наговорила.
Соломія. Ох, треба ж вже бігти на той шлях.
Текля. Гляди ж, Соломіє! Пам'ятай Харитона!

Соломія. Ох, пам'ятатиму ж, сестричко! Не бійся, вже як-небудь та вибрешусь. От єй-богу, що правда. (Уходить).
Текля (одна). Найкраща послуга з дурних. Що ж би тут таке вдіяти? Що пригадати, щоб панич відсахнувся від Оксани? Як тілько спаде мені на думку, що вона така ж репана мужичка, як і я, та зробиться панею, то так мене й запече. Певно, що вона відьомського кодла і що вона панича якимсь зіллям причарувала. Бо що в неї хорошого? Ні з лиця, ні з росту. Та їй до мене, як курці до пави! Горить моє серце на неї. Пані обіщала мені дати аж півтораста рублів, якщо зумію поробити таке Оксані, щоб вона паничеві остогидла... А я б її радніша струїти, бісову тінь, за те, що вона колись обрекла мене перед цілим парубоцтвом. Одним тілько словом обрізала. Чи не в жидів, каже, ти навчилась— притирати буряком щоки? Парубки ухопили мене за руки, стерли свитками краску. Ще відтоді серце моє лютує.

ЯВА 2

Оксана. Здрастуй, Текле!
Текля. Здрастуйте — не застуйте! Спасибі, привітались, доки ще зовсім не запишались.
Оксана. Ти, либонь, гніваєшся на мене?
Текля. Ба ні! А хоч би й гнівалась, то вам яка печаль?
Оксана. А я вже так скучила за дівчатами і оце думала на вулицю піти.
Текля. Справді? О, спасибі ж вам, хоч раз на рік і про нас, простих, згадали.
Оксана. Правда, що я не часто буваю на вулиці, бо роботи, сестричко, багато на моїх руках. Сама знаєш, що хазяйствечко у нас слава Господеві; а що ж, одна у батька, як палець, і в хаті, і в подвір'ї. А сьогодні, сестричко, так чогось мені скучно стало.
Текля. Стало буть, вже вволю начиталися і написалися?
Оксана. З якої ж це речі мені викаєш? Чи я тобі тітка, чи дядина?
Текля. А як же я вам можу казати "ти", коли ви баришня?
Оксана. Лихо з тобою! Скажи, за віщо ти гніваєшся?
Текля. А буряки у вас родили цього року?
Оксана. Що таке?

Текля. Зоставайтесь здоровенькі, ваше високомордіє. (Пішла).
Оксана. Та ну-бо не дури, Текле! Чудна дівка! З чого вона раз по раз лютує так, як зо мною зустрінеться? Лютуй собі, голубко, скільки хочеш, мені байдуже. Не видко. Чи вже ж і сьогодні не приїде?.. Сказав же — у середу вернусь, а вже і четвер, і п'ятниця минула. Сьогодні вже і неділя, а його нема. Дивно це мені і ніби аж страшно. Ніколи ж, як не пригадаю, не траплялось ще так, щоб як сказав він, що тоді-то прибуде, та не додержав слова. Хіба, було, спізниться на який час. А це ж сім день. Що ж за пригода трапилась? Що зо мною діється, то я й не зрозумію! Які ми дурні, закохані дівчата, які ми божевільні! Та хоч би й я: сама доброхіть і мов навмисне полохаю своє серце. Не бачила ж я Бориса два роки, то ж два роки — не сім день? Два роки не бачила його, і не страждала ж, і свої думки не труїла самохітною зрадою, а тепер, коли він мій, коли я власними устами вимовила перед ним свою душу і ніби власними руками віддала йому своє серце, я завдаю собі страшенних мук! І справді, які ми дурні, закохані дівчата! Чи, може, я така заздрісна у коханні? Чого ж перш ніколи мені і на думку не спадало, щоб його ревнувати чи не довіряти йому? А тепер я ніби хочу, щоб він неодрізно сидів поруч зо мною, ніби хочу видивлятись в його любі очі, слухати "його палку річ. І від чого ми, закохані дівчата, наодинці такі балакучі? Улесна мова здається нам такою блискучою, красотнявою. А коли б це з'явився ненароком перед очима, замовкли б уста, мова та красотня, мов вихром, вивіялась би з пам'яті. А може, він вивіряє мене, через те не їде? Та хіба ж ще не все сказали мої очі, моє серце, мої уста? Ох, бідна була, мабуть, та мова, невиразні були погляди, нечутко і нечуло билося моє серце. (Дивиться за лаштунки). Борис? Він, він, мій любий! Це ж він, мій орел сизокрилий! Ондечки і побратим лукавий з ним. Ох серце ж моє, яке ти щасливе! Пора, пора вам показати свої ясні очі! Чого ж то він так поспіша? Ага, вискочили! Що ж це він минає нашу хату? Поїхав! Ні, це щось дивно! Що ж ото ще третє поїхало з ним, якась не жінка, дівчина.

ЯВА 3

Входить Гордій.
Гордій. Добривечір, баришня! Позвольте вам рекемендовать себя.

Оксана. З якої речі ти мене баришнею звеличав?
Гордій. А как же іначе, когда ви пукет з бєлих роз. І етакую красотку хочет отвертать? Вдивительно! А ви міня познали?.. Гордій Микитович.
Оксана. Торік, здається, я бачила тебе в городі.
Гордій. То єсть позаторік, так ето вєрная ваша правда. Ну одначе я вижу, што ви всьо-таки не забилі меня.
Оксана. Ні, пам'ятаю. (До себе). Чого ж він не глянув, не привітавсь?
Гордій. Можно присєсть?
Оксана. Сідай, коли маєш час!
Гордій (в сторону). І етакую красотку опроменять. (До неї). Ах, ах! Я для вас усьо моє врем'я готов одписати в расход, потому как, значить, же мойо чувствіе на лице.
Оксана. Яке чувствіє?
Гордій. А то, што как только увідєл, і страждаю, страждаю, как рекрут на часах.
Оксана. Ти про Катрю кажеш? Чула я, що її сватав.
Гордій. Тут вже не Катря, а другая лиходейка-злодєйка. Катря — ето була моя глупая ошибка. Позвольте вам об'яснить, Оксанія, по батюшки, звеніть в том, не вспомню, но впротчем, кажется, безошибочно — Антоновна?
Оксана. Навіщо ще та Антонівна? Як змалку звав мене Оксаною, так і тепер зви.
Гордій. Невозможно! Потому што не пристало і не авантажне. Когда я іщо був невоспитанной, тогда і понятіє мойо було мужицькоє.
Оксана. А тепер вже ти запанів, чи як?
Гордій. Развє не видно мово воспитанія? Оксана Антоновна! Позвольте вам об'яснить опись моїх страждань, што тепер другой вже мой предмет, а не Катря, што я, чесноє слово, і в мислях не імєл, штоб какой двушмишлєнний шкандаль, как увідал і так себе тепер панімаю, што хоч січас согласен помереть.

Жисть копєйка,
Когда в любві лиходейка
Аба мне так панімаєт,
Што з свєта сживаєт.

Понятно вам, какая ето мука — безотвєтная любов?

Оксана. Я щось не второпаю тебе. Чи, може, від того, що у мене голова дуже болить.

Гордій. Как не болєть головє? Ето вєрная ваша правда. Тут увесь корпус заболєїть.

Оксана. Ти ніби щось палке і чуле говориш, тілько щось мова твоя якась…

Гордій. Што ж, когда я не вмію говорить по-простому, по-мужичому. Развi ви не можете панімать образованний разговор?

Оксана. Твоєї мови я не розумію.

Гордій. Вот когда мінє горько, так горько, што ви не можете понять меня. Одначе позвольте вам поднєсти для вдовольствія конфетов. (Дає конфети).

Оксана. Не жадна я до ласощів.

Гордій. Кушайте, наслаждайтесь! Как я типерича, значит, на собственном жалованьї, так ето пустяк дєло, і я кажной день готов з моїм вдовольствієм на всякі сладкі вещі. Кушайте сколько завгодно. Ну только подумайте об моєм несчастії.

Оксана. Яке нещастя? Адже ти бачив, то панич поїхав зараз вулицею? А хто ж то ще з ним?

Гордій. Нічаво я не видал. Я свєту божого не видю. Ну видю только своє горе! І што только я горесті терплю при свойом совокупном розсуждаємом чувствії, ето даже вдивительно!.. Позвольте вам подарить кольцо золотоє.

Оксана. З якої речі?

Гордій. Так, значить, ви без нікоторого вніманія об моєй чувствительності? За што ж ето ваша тиранія! Ні конфетов не хочете кушать, ні подарка не берете! Забросю ж я ето кольцо, когда так, в Дунай — бистру ріку. Пущай погибнет три с полтиной. Тепера, значить, мнє вже до такого іронія доходить, што пущай другі как хотять об вас понімають, но я все ж готов в огонь і в воду. Я слишал сійчас од одной деревенской баришні, как об вас некоториє люди скверно панімають, што готові бросить на безславіє і все прочеє. Но одначе, хоча ми і не з дворян, ну на такой посаж не согласні, штоб імєть у своїх хвизономіях такоє варварское понятіє.

Оксана. Кажи-бо товком, щоб я те зрозуміла.
Гордій. Разві вам іщо не об'яснено? Уся тепер деревня говорить, што наш панич жениться на какойсь помещицькой баришнє, так вот какая симпатія.
Оксана. Що-о? Ти п'яний чи?.. Від кого ти чув?..

ЯВА 4

Ті ж і Текля.

Текля. Від кого? Дивно! Усе вже село Гвалтує. І щоб ти запевне знала, що я тобі не ворог, я тобі, як щира приятелька, ось що порадю: біжи ти зараз у хороми розпатлай волосся і, мов кішка скажена, кинься йому в вічі! Зірви на ньому своє серце! Осором його перед всіма гостями!
Оксана. Та ви це умовились, чи як?.. Чи серце моє вам далось на іграшку, чи жили з мене хочете тягти? Один плете якусь нісенітницю, друга сичить, як гадина.
Гордій. Ну одначе до свиданія! Я при етаких довольно удивительних собесьодах не намірен присутствовать. Ну когда заспокоєтесь, так только вспомніте, што єсть один такой человек, што в огонь і в воду! (Уходить, співає).
Оксана. Текле, не дратуй мене! Кажи, що ти перечула і від кого?
Текля. От тебе, Оксано, бог карає. Було б не чарувати панича, було б не ходити до схід сонця по непочату воду, було б не носити у пазусі зілля!..
Оксана. Це, стало буть, я все виробляла? Я? Ну, добре, нехай і так: я відьма, я чарівниця! Яка ж мені кара за це?
Текля. А та ж, що панич Борис посватався на панночці!
Оксана. Ха-ха-ха! Це ти все нарочито!.. Знаю я тебе! Ну-ну, що ж далі?
Текля. Регочи, регочи, а він посватався, ще позавчора посватався, а сьогодні вже з'їхались гості. Завтра і до вінця їдуть. Тепер там така гульня іде, що й... Ось ходім, то й сама побачиш, коли мені не ймеш віри. Ходім, я тебе навчу дорогою, що зробить.
Оксана. Ходім до горниць! Він до мене не привітався! Може... Ходім! Нехай же своїми очима побачу, очам не повірю, одно тільки серце!..
Входять хлопці.
Це що таке?

ЯВА 5

Ті ж і парубки. Хватають Оксану.

Оксана. Пустіть, пустіть мене!

Текля. Затуліть мерщій їй рота, щоб не гвалтувала.

1-й парубок. А в кого той очіпок, що на смітнику знайшли? Давай його сюди! Давай сюди мазницю, вимажемо їй голову, щоб не світила косою!

2-й парубок. На, ондечки!

1-й парубок. Мерщій мазницю! А, ти ще й кусаєшся!.. Ач, чортова нехлюя, хвойда всесвітня! Де мій ніж? Я їй зараз косу відчикрижу! Співайте, братці, весільну.

Парубки (співають).

Рак у дудку дме,
Черепаха — сваха,
Бузинова дудка!

Оксана (кричить). Гвалт! Рятуйте, хто в бога вірує! Братики! Братики, голубчики, бога ви не боїтесь!

1-й парубок. Що ж це мазницю не несуть?..

ЯВА 6

Степан і Охрім з парубками.

Степан. А хто тут Гвалтує?

1-й парубок. А осьдечки паню хочемо покрити, та пручається, бісова тінь.

Степан. Катюги!.. За що ви знущаєтесь над дівкою?

1-й парубок. Не знущаємось, а хочемо честь їй віддати по заслузі!..

Степан. Геть, іроди! Черева вам розпанахаю!.. Охріме! Гей, братці, дайте помочі!

Охрім. Геть, бузовіри, собаки! Голови розчавчу.

Деруться.

1-й парубок. Ну, ну, не дуже, ми й вас скрутимо!..

Степан. Мене скрутите? Ще той на світ не народився, щоб мене скрутив.
Б'ються. Один з парубків ударив Оксану. Та пада.
Оксана. Ой боже ж мій, боже!
Степан. Ходім, катюги, до старшини.
Охрім. Анахтеми! В холодну вас, п'янюги чортові!
Уходять.
Текля. Тепер я вдовольнила своє серце! Здається, Степан мене не бачив. А хоч би бачив, то й що? Не я опудила парубків, знайшлись послухачі! (Дивиться на Оксану). Зомліла? Ой, що ж це у неї йде кров з рота? Може, і дуба дасть? Щось рипнуло. (Уходить).

ЯВА 7

Завада виходить з хати, позіхає.
Завада. Що воно неначе щось гвалтувало? Чи то, може, мені спросоння так показалось? А де ж це Оксана? От того вже я не люблю, щоб уночі тинятися по городах та по садках! Сиділа б собі у подвір'ї, і любесенько. Щось я помічаю, що вона оце вже четвертий чи п'ятий день і місця собі не знайде. Невже і справді покохала панича? Та й він уже сьомий день і в хату не загляда. Може?.. (Гука). Оксано! Оксано!.. Не чуть!.. (Іде і натикається на Оксану). Що ж оце лежить?.. (Придивляється).
Оксана. Ох, не знущайтесь же наді мною!
Завада (підводить її). Господь з тобою, моя дитино! Хто ж над тобою знущається? Та що це з тобою? Ти вся закривавилась.
Оксана. Бачите, яка правда на світі!
Завада. Що таке, доню?
Оксана. Посватався! А мене б'ють. Я ще жива, мою душу, моє серце взяли вороги, на поталу кинули.
Завада. Що-бо ти, доню, говориш?..
Оксана. Очіпок мені наділи, покрили і косу вже обрізали. Голова, мов в смолі…
Завада. Який очіпок? Коса твоя ціла! Бог з тобою, чи ти у сні, чи справді збожеволіла?..
Оксана. Я… покритка.
Завада (з жахом). Покритка? Так ти осоромила мою сіду голову?

Оксана. Осоромила! Покритка! Ха-ха!..
Завада. Зняла ти мою голову, живцем поклала мене в домовину. Спасибі, донечко! Спасибі, моя утіхо і порадо!.. Оддячила за хліб, за сіль і за навуку... Ге від мене, гадино!..
Оксана. За що ж ви мене взичаєте?..
Завада. А що ж, хвалити тебе, чи як? Клади мене мерщій у домовину, копай яму...
Оксана. Чуєте, він посватався! Згубив мене, я вже в домовині... Ух! Яка холодна земля! Гадюка! Гадюка!.. Яка страшенна! Одірвіть її, одірвіть!.. (Пада зомліла).
Завада. Боже мій! Що ж це з нею!.. (Несе її в хату). Горенько, горенько... відкіля ти несподівано з'явилося на мою голову? (Пішов у хату.)

ЯВА 8

Гордій. Єсть пєсня, у которой говорится: візьми в руки пістолету, прострели ти: грудь мою. І как вжасно много горесті у етой самой пєсні, і как будто вона з мого стражданія описана! Кажется, тепер моя любов до Океанії Антоновни видающийся случай, ну одначе ж вона как будто і в резон не взяла мово чувствія. І невжелі я должен буть погибшой человєк? Ах, как вжасно моє серце горить! Ну і сколько я етово самого товару видал у городі, ну, кажется, так што ні одна іщо не завдавала мінє стольких мученій! Пущай там баришні і воспитанні, і свою хвизиномію імєют в красотє, і в настоящем хвасоні їх воспитаніє, і пущай вони і на речах бойкі. Ну, кажется, што нєт у них етого вдивительного взгляда, штоб серце од них кипіло. Тятенька говорять, што за Оксаною Антоновной і приданоє должно буть какуратноє, і денєжной копитал. Ну как же не страждать? Правда, што вона мало воспитана, так ето ми поправим. Ну, што кольца золотого не приняла, значить, амінь і шабаш. Там чи була у них какая комерція з паничем, чи не була, я на ето мало внімаю обращенія, бо ми у городі до етого самого безобразія приравнодушились. Главноє дєло, штоб був денєжной копитал. Человєк без копитала, што швець без колодки, человєк с копиталом всєгда імєєт настояшую хвизономію у хорошій кумпанії. А женився б собе і сійчас би встругнув мастерську, взял би в подмастєра двох мальчиков, квартеру

на большой улицє, і живи в своєм титуле, как порядошний гаспадін. Больвар тут, гостиниці, кумпанію з воспитанними прикажчиками і палікмахтерами. І палучай себе воспитаніє. Ну і за пустяком дєло: копитал денєжной надо імєть. Ах, как я страждаю! Ах, как я страждаю!

ЯВА 9

Входить Степан.

Степан. Хто це стовбичить?

Гордій. Свой человєк! А ти обходной, чи як?

Степан. Чого ти тут тиняєшся?

Гордій. А єжелі у меня єсть такой каприз, што я не намєрен всякому об'яснить?

Степан. Ти бачив, яка була тут колотнеча?

Гордій. Нічого не бачив.

Степан. От які іроди повилуплювались.

Гордій. Ето ти про панича? Да, приятний шкандаль! Ну одначе єго зовсім не так надо було.

Степан. Я знаю, що треба було всім в'язи поскручувати.

Гордій. Какія в'язи?

Степан. А по-твоєму ж як?

Гордій. Кажется, што ми розійшлись у понятіях. Я говорю тєбє, што как мінє тепер однаково — хоть сейчас в Дунай — бистру рєчку головой.

Степан. Та що ти верзеш?

Гордій. Говорять, котириє люди єсть с понятієм, так говорять, што, говорять, легче человєку на душе, как другим об своїх нещастіях об'явить, значить, как тепер виходить такой предмет, што, значит, Оксанє Антоновнє в любві размєн получила, так как ти думаєш? І я через ето самоє возлюбил єйо і страждаю безотвєтно чажело.

Степан. Нічого не второпаю, що ти мелеш.

Гордій. Виноват я, што ти такой безпонятливой? Ну я по-простому скажу тібє, што я хочу сватати Оксану.

Степан. Що-о! Ти хочеш її сватать?!

Гордій. А чего ж і нєт? Разві я такой непристойний? Єжелі панич тепер отказался…

Степан. Ти хочеш її сватать? Та ти чи зроду дурний, чи ще свіжо скрутився?
Гордій. Как вона, значить, була полюбовниця паничева…
Степан. Анахтемо, замовчи, бо тут тебе й чорт злиже!
Гордій. За што ж ти кричиш? Што ти командуєш?
Степан. Як ти посмів сказати на дівку таке гидке слово? Чи ти постеріг її у чім лихім, чи власними очима бачив? Та чи знаєш ти, що то таке для дівки честь? А… де тобі знати! Коли ти у городі звик хвоськати своїм нечестивим язиком, то тут не до речі твої городянські норови!
Гордій. Ну так я нічого не пойму.
Степан. Мабуть, у тебе стілько честі, як у цигана правди.
Гордій. Нічево не пойму. Ну єжелі ж тепер усе говорять.
Степан. Говорять, говорять, чортова ти говорячка! А тут у тебе у цій тикві (показує на його голову) клоччя чи пір'я?
Гордій. Нєт, кажется, я при свойом понятії.
Степан. Брехня, не вір собі; тебе, мабуть, ще змалку обікрадено; коли б у тебе свій розум був, так ти б перш розміркував, що яка то може бути страшенна образа, коли людину чисту, як скло, взичають лихим словом.
Гордій. Так, значит, ето один только скверний разговор?
Степан. Я ж кажу, що тебе дурним охрестили! Тьху! (Іде).
Гордій. За што ж ти знову ругаєшся? От так хороший фельєтон! (Вслід). І я тебе тьху, важная особа!
Степан (вернувсь). Ти-бо слухай, Гордію, що я тобі іще скажу.
Гордій. Та то я плюнув у шутки.
Степан. Ти, мабуть, і справді кручений; я тобі кажу: послухай мого совіту — не бий ти даремно чобіт, бо тільки підметки почовгаєш. Ти язика защепни на петельку, бо оддубасю так, що аж пір'я з тебе сипатиметься.

ЯВА 10

Ті ж і Завада.

Завада. Не знаю, по яку бабу і кинутись! До писаря хіба піти, якщо він ще дома! І що таке з нею по-діялось, ніяк не розберу…
Степан (до Завади). Добривечір!

Завада. Це ти, Степане?
Степан. Куди це ви, дядьку, налагодились іти?..
Завада. Ох, хоч і не питай, у мене у господі таке лихо скоїлось!.. А з чого воно?..
Степан. Я все знаю. Ходім, я вам дорогою розкажу.
Пішли.
Гордій. Одначе за што он двєчі об'явил мене дураком? Ні, сколько живу, но, кажется, ніхто не обзивав дураком в глаза! Сказано, как мужик, так і нікоторого воспитанія. (Услід). А я тебе скажу, што сам ти дурак двохетажний, вот што!

ЯВА 11

Текля і Гордій.

Текля. Що ж то тепер з нею твориться? Цікаво мені до неї довідатися. (Загляда у вікно). Що це вона, навколюшках молиться, а сльози, як горох, котяться. Невже ж вона і справді так дуже любить панича? Дивно! (Дивиться у вікно). О, встає і йде з хати.
Гордій (підходить). Здрастуйте, баришня!
Текля. Ох, як же ви мене злякали.
Гордій. Чого ж пужатся? Я не звєрь дикой какой. Куда ви ідете?
Входить Оксана і проходить в сад.
Текля. Так би оце я вам і сказала! А як і признаюсь, чи ви ж і повірите?
Гордій. Вєрно, какого кавалера ськали?
Текля. Якого? Ви, може, натякаєте на котрого з наших парубків? Не діждуться вони цього! Вже, правду сказать, є за ким!
Гордій. А будто вам ні один з ваших кавалеров не нравится?
Текля. Та хай вони усі хоч зараз повиздихають.
Гордій. Одначе я слихал, што ви з Охрємом любов крутили?
Текля. Бач-бач, я ж кажу, що я усім кісткою у горлянці засіла. Господи, господи! Здається, нікого і не зачіпаєш, нікому не заважаєш…
Гордій. Полно пичалі, я на ето об'явленіе не внімаю обращенія. Та кого ж ви ськали?..
Текля. Ще й питають.
Гордій. Так неужелі меня?

Текля. Догадайтесь. Скоро ви приїхали в село, а я як побачила вас… Ні, не хочу казати, бо мені стидно. А для чого би я вас перед усіма вихваляю, коли б… От, кажу, парубок, настоящий кавалер, не нашим свинопасам рівня.
Гордій. Так неужто я вам ндравлюсь?
Текля. У нього, кажу, і погляд соколиний, хода молодецька, коли чую, ви послали старостів до Катрі. А я як це почула, то мало не зомліла. Вже мати що не робила: і свяченою водою мене прискала, і переполох виливала, бо Катря ж…
Гордій. Ах, не досаждайте мене Катрею, ето була глупая моя ошибка.
Текля. Знайшли кого сватати! Та у неї раз у раз з рота слина котиться, а на плечах отакі чиряки. Вона з чиряків ніколи і не вигоюється.
Гордій. Будто? Вот так категорія.
Текля. От, їй-богу, хоч заприсягтись.
Гордій. Благодару вам, што ви мінє глаза открили. Позвольте предложить вам для вдовольствія конфетов.
Текля. Ні, спасибі.
Гордій. Возьміть, ето нам не убиток.
Текля. Ви ж розумний кавалер, то й подумали б, що буде, як люди спізнають, що я беру від вас гостинці…
Гордій. Еті речі ваші вумні; ну одначе оні нічого не могут.
Текля. Не могуть? Як би не так, а то як тільке постережуть, що я вас люблю. Ох, що ж це я сказала?..
Гордій. Повторіте! Здєлайте єщо раз об'явленіє!
Текля. Ох, сором же який!
Гордій. Нікоторого сорома. Позвольте вас спросить, какоє у вас приданоє.
Текля. Яке? Нас дві у батька і у матері. Я та менша сестра. А ви ж знаєте, що ми люди заможні. Оп'ять же як я служила півтора року у купця Лейзора за няньку, так ті гроші, що я заробила у Лейзора, я віддала усі до рук батькові.
Гордій. Даєть вам папаша п'ятсот рублів або на худой конець чотириста рублів? Міне главна статья, штоб свою мастерську, єжелі дасть хоч триста п'ятдесят, і в то ж сікунд я в вас влюбльон.
Текля. У мене, окрім того, своїх ще буде сто п'ятдесят рублів.

Гордій. Не может бить! Єй-богу, я у вас влюбльон. Позвольте вам подарить кольцо золотоє.
Текля. Не хочу, не хочу нізащо у світі!
Гордій. Как же ви можете дєлать такой равнодушний отказ влюбльонному человєку? Говорю вам, што я все страждаю об вас і што серце моє кипить і пузирить, как настояща шевська смола в огнє.
Текля. Ох, як же ви палко та хороше балакаєте.
Гордій. Вам ндравлються мої речі? Я і вас воспитаю, Текля... как вас по батюшке, звиніть на том, не спомню.
Текля. Свиридівна.
Гордій. Свирид, значить, виходе по-благородному Спиридоновна. Возьміть кольцо золотоє, бо как не візьмете, то бросю єго в Дунай — бистру рєчку, пущай погибаєт три с полтиной.
Текля. Я ж стидюсь. Надіньте його самі на мій палець.
Гордій надіва.
Гордій. Тепер позвольте вас неравнодушно розцілувать, как собственноручную невєсту.
Текля. Ох, який стид! Не хочу, не хочу!..
Цілує.
Що-бо ви робите?
Гордій. Не скісняйтесь, потому што ета статья от вжасного неравнодушного чувствія.
Текля (цілує). Ох, що ж це я зробила? Я й цілуваться не умію!..
Гордій. Одначе ваш поцілуй сладкий, как конфет.
Текля. Це я уперше на своєму віку цілую парубка!.. А цитьте, щось гомонить. Ходімо звідціля.
Гордій. Ну, я вам тепер об'ясню, што я вас спервоначала, должно бить, не разглядєл, какая ви єсть красотка. Но тепер видно, што ви настоящая фотографія, масляними красками писана,— чесно слово. Только би хоч триста рублєй — і сейчас превзойдьот между нами церковний процес.
Уходять.

ЯВА 12

Завада і писар.

Писар. Шкода, що це трапилось не на молодику. А свячена вода єсть у вас?

Завада. Аякже! Я для бджіл держу ще позаторішню.

Писар. Це ще краще. Тут вся сила, що свячена вода і віск страсної свічки. А вже все, касательно остального, ми побачимо у цій книжці. А стривайте. (Вийма книжку і дивиться на зорі). Одна, друга, третя укупі, шість зверху, ясна збоку. Захмарило з-зісподу. Одна підкотилась. Ага: недокотись, перекотись, зупинись. Од молитвеної, рожденої, хрещеної. Тьфу, тьфу, тьфу!.. Ну, ходім, може, і допоможу. Пам'ятайте, милостивий государю, що як увійдемо у сіни, то мерщій запріть двері і каглу затуліть, щоб не втиснувся за нами той, що не вночі згадувати.

Уходять.

ЯВА 13

Степан. Не вірю я, щоб панич насміявся над Оксаною. Двічі я уже ходив до горниць, питав декого з двірських, чи посватався панич. Всі кажуть: здається, посватавсь. Та хто ж мені правду скаже? Ну, посватався так посватався! Ніхто тобі не боронить женитись на кому хочеш, а тілько перш виправ перед людьми з котрою кохався, на котру весь мир опудився, відсахни лиху славу!.. Та невже ж не шепнув йому ніхто про те, що скоїлось з Оксаною? Чи, може, він нарочито ховається, як той злодій. Мана, страшенна мана! А як же я гляну товаришам у вічі, якщо тому пащекуванню правда? Більш двох років я про панича слова лихого нікому не давав вимовить, баки всім забивав. А тепер… Що тепер?.. Піду ще, тинятимусь, доки таки не підстережу такого, котрий всю мені правду виявить. І коли, борони боже, панич винен перед Оксаною, то… вже я й не знаю, що вийде з нашої розмови.

ЯВА 14

Писар і Завада.

Завада. Де ж де вона поділася? Оксано, Оксано! Чи не в саду?

Писар. Ідіть і шукайте її. Якщо добре повело її, то повело на схід сонця, а

якщо лихе, то на захід. А якщо знайдете її, то тоді скажете мені. До забачення. (Уходить).
Завада. Боже ж мій милий, боже милосердний! Де ж мені її шукати темної ночі! Борони, Боже, в річку кинулась...
Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

ОДМІНА ПЕРША

На другий день удосвіта. Велика кімната у панському будинку.

ЯВА 1

Соломія (прибира ложки і тарілки з столу). Ну заварили наші пани кашу! Заморочили зовсім панича; сперш посадили його у карт грати, а далі так підпоїли, що він, як сніп, звалився. Вже скілько разів наважалася я шепнути паничеві, яке лихо скоїлось у нас на селі, та коли ж ані приступу до його! Чи не лихо?.. Вже світає. Оце загулялись! Хоч би Владимир Петрович був тут, то я б йому шепнула.

ЯВА 2

Оксана входить.
Соломія (з жахом). Оксано, ти?
Оксана. Цить! Скажи мені, Соломіє, чи є у тебе у серцеві бог?
Соломія. Я, єй-богу, сестричко, ні на капелиночку не винна! То все налихотворила Текля, тілько ти їй не кажи, що я виявила! А я хоч і заприсягну!
Оксана. Я тебе питаю: є у тебе в серцеві бог? Скажи мені, чи здіймались коли-небудь твої груди під вагою невимовного смутку? Чи з'являлись коли-небудь сльози у твоїх очах?
Соломія. Та я ж, сестричко, не кам'яна!
Оксана (ухопивши її за руки). Не кам'яна? Ти правду кажеш?

Соломія. Хоч і заприсягти!
Оксана. Скажи мені як перед богом, посватався панич?
Соломія. На те похоже. Тільки настояще довідатись не можна, бо нікого з нас не допускають до його. Зараз як тільки я увійду — і випроводять. Я не розберу панських заручин. У нас як просватають дівку, то зараз на рушник стають, кланяються перед образами, а далі — батькові, матері; а у панів нічого нема.
Оксана. Виклич мені панича.
Соломія. Та він, сестричко, п'яний спить.
Оксана. П'яний! Ти мене дуриш?
Соломія. Ну, от, єй-богу, що ні! Там такий п'яний, що й сказать не можна. Його, певно, нарочито напоїли.
Оксана (похитнулась). П'яний... напоїли! І це самостійная людина!.. Остання надія захмарилась. Проведи мене до його... мій жаль його розбуде, моє горе його витверезить...
Соломія. Постривай, може, я його розбудю. Тільки, сестричко, йди з горниць,— там у саду підожди абощо; бо як пані постереже — лихо буде! Вона вже не спить!
Входить Наталя Семенівна.

ЯВА 3

Наталя Семенівна (побачивши Оксани) Ти?!
Оксана. Я!
Соломія незамітно вийшла.
Не полохайтесь! Це не манія моя, а я живесенька... Не полохайтесь... і мене не лякайте, бо не злякаєте...
Наталя Семенівна. Як ти посміла ввійти?
Оксана. Не кричіть... бо собі тільки сорому наробите... Слуги ваші всі покотом сплять... двері не заперті... я й прийшла. Пані, не з ножем в руці прийшла я до вас і не з докорами, а принесла я вам своє серце, щоб ви його добили! Живуче... ніяк сама його не здолаю...
Наталя Семенівна. Я не душогубка!
Оксана. Не душогубка? Чому ж у вас такий страшний погляд? Чула я, правда, од людей, що, кажуть, бува й так: погляд вовчий, а душа

янгольська! Примусьте ж вашу душу, щоб вона хоч на хвилину засяла у вашім погляді, і та мала хвилина надасть мені сили і одваги. Я сміливо йшла до вас, а тепер острах даве мою душу і сковує мої вуста!.. Хоч одну ж іскру жалю у погляді, молю вас!..

Наталя Семенівна (тихше). Чого тобі треба? Чого ти хочеш від мене?

Оксана. Чого я хочу? Ха-ха-ха! Чого я хочу? І це питає мати, його мати! І справді: чого я хочу? Я, мабуть, зовсім вже збожеволіла!.. Ви колись казали мені, як ще я була при вас за горничну...

Наталя Семенівна. О, я щодня проклинаю той час і годину!...

Оксана. Чудно! А тоді: мені здавалось, що ви самі втішались, дивлячись, як панич залицявся до мене. Мабуть, тоді в очах ваших жила ваша янгольська душа?

Наталя Семенівна. Я сама не встереглася, як гадину в пазусі зогріла.

Оксана (не слуха її). Ви тоді казали, пані, що ви й самі не з високого коліна; що ваш отець був простий міщанин і вас вчив на мідні гроші. Чого ж,тепер ви так пишаєтесь? Одначе... що ж це таке я плещу? Чи воно ж до речі? Я не те зовсім хотіла сказати... (Подумала). Що ж таке я хотіла? Хіба те, що ваш син любив мене, що вашого сина і я любила...

Наталя Семенівна. А тепер минулося!.. Мертвого з гроба не вертають!..

Оксана. Минулося? Справді минулося? А я наважилась було у однім слові вимовити перед вами усю мою душу, усю мою печаль... Хотіла сказати таке слово, у котрім ви побачили б, як у дзеркалі, всі мої муки, всі рани мого серця!.. "Мертвого з гроба не вертають..." І ви так спокійно і тоді б сказали цю приказку, коли б побачили у труні свого єдиного сина?.. А я вже лежу у труні! А моє серце — його серце, моя душа — його душа, моє життя — його життя. Він помер задля мене, і я вже наполовину мертва!.. І все ж таки ані іскорки жалю у ваших очах?.. Пані!.. Я кохала вашого сина!.. У його коханні я кохала увесь мир божий. Він був моєю думкою, моєю молитвою, моїм світом. Одняли його у мене!.. Одняли не душогуби, а люди з янгольською душею!.. Ох, страшно ж мені, страшно!.. Серце моє, чи є ти в грудях, чи нема? Я не чую тебе!..

Наталя Семенівна. Мені жаль тебе, Оксано! Що ж робить?

Оксана. Жаль?.. Вам жаль мене?.. Ха-ха-ха! Не треба, не треба мені вашого жалю! Ні, ні, я вас зобідила, я вас зневажила... Простіть мене!.. Я сама не знаю, що кажу... Скажіть, промовте ще раз: "Мені жаль тебе!"

Ха-ха-ха! "Мені жаль тебе!" Вмирай, серце!.. Сліпніть, очі!.. Глухніть, мої вуха! Це не материна мова!
Наталя Семенівна (убік). Відкіля вона взялася, хто її сюди привів? (До неї). Ну, пора вже тобі додому.
Оксана. Правда ваша!.. Я вже й надто забарилась...
Наталя Семенівна. Ну, то йди ж собі!
Оксана. Стривайте, ще два слова. Кажуть, що я чарувала панича? Правда!.. Кажуть, що я відьомського кодла. Ох, яка правда! Кажуть, що я хотіла бути панією-дворянкою. От за це то вже й сам панич присягне, що правда. Бачте — я все це вам кажу і не червонію, щоб ви вже певне знали, що у мене стида ані крихотки. Що я, бачте, вже така непутяща, така хвойда зародилась, що й сором не їсть мені очей!.. (Хапається одною рукою за одвірок, а другою за голову).
Наталя Семенівна. Ти ледве на ногах стоїш. Присядь спочинь!..
Оксана. Де ж таки я сяду перед панією? Ми до цього не призвичаєні! (Згодом). Нічого... Бачите, вже й одійшла. Живуча я, як гадина!.. (Здійма з пальця перстень). Це його... паничів перстень. Хотіла було шпурнути його куди-небудь, та пошкодувала, що золотий. А найгірш боялась, що як пришлете грабувати, от тоді-то вже було б сорому надто! І я сама принесла... Нате!.. (Поклала перстень на стіл). Отож всієї розмови, отож всієї поради. (Іде до дверей).
Наталя Семенівна. Стривай, Оксано!..
Оксана (зупинилась). Пора ж і честь знати. Самі мене виганяли, а тепер зупиняєте? Здається, я все сказала?..
Наталя Семенівна. Я хочу тобі віддячити за те, що ти без гвалту і без огласу розв'язала моєму синові руки.
Оксана. Як віддячити? Хіба ви ще не віддячили?..
Наталя Семенівна (вийма хутко з шухляди гроші). Це тобі на придане! (Дає гроші).
Оксана. Щ-о? Дякуйте, пані, що ви його мати! Віддайте ці гроші на подзвіння та на церкву, щоб щодня виймали часточку "за здравіє" вашої янгольської душі!.. Пані, пані!.. Не в кожного й душогуба здіймається рука на умираючого, а ви... ви вийняли з моїх грудей серце і, сміючись, краєте, ще й на моїх очах, його на шматки. Не бог вам, пані, душу дав, не мати вас породила! (Пішла).

Наталя Семенівна (сперш немов остовпіла, а далі прожогом кинулась до дверей). Оксано, Оксано! Вернись!.. (Одбігла од дверей). Що я роблю? Чи не збожеволіла я?! Ні, ні!.. Не погублю я своєї дитини! О, чом же ти, Оксано, нерівня моєму синові? Яка велика душа! Нащо ти в кріпацтві зародилася?.. Ні... Ні!.. Не невістка ти мені!
Завіса

ОДМІНА ДРУГА

Того ж таки дня, через шість годин. Зала у будинку Воронових.

ЯВА 1

Горнов і Максим.
Горнов. Так, стало буть, ми з вами в ціні зійшлись?
Максим. Де ж, мовляв, не зійшлись? Я ще й рота не вспів роззявити, а ви вже й ціну поклали, та ще й яку, мовляв, ціну. Але ж глядіть, чи не помилились, бо я швець такий, що під зав'язь умію чоботи шити, а вам, може, треба городського?
Горнов. Ба ні, мені такого й треба до школи.
Максим. Тепер вже повелось так, хоч би і у нас на селі: чоботи на дві колодки, та ще й на шпильках, а я все на дратві. От що вже дратву, так навдаку чи хто висуче проти мене?
Горнов. Я хочу, щоб хлопчаки спершу навчились шити прості чоботи, а там вже котрому скортить городських чобіт, то нехай сам добира способу, як їх змайструвати.
Максим. Еге! Нехай вже, мовляв, саме домадикується!.. Я ще мав дещо вам сказати, та тільки не знаю, з якого боку й почати. Ще як скажете: "От старий, почав вже вигадувати".
Горнов. Що ж таке?
Максим. А те, що я ще зроду-віку не бурлакував, а оце, мовляв, вже ніби приходиться покидати стару... Там такого репету наробе, що не тільки в хаті, а й у подвір'ї, мовляв, буде тісно.
Горнов. Чому ж не взяти й бабу з собою?
Максим. Чи й справді? (Зрадів). Вона у мене, Владимир Петрович, така,

що й хвилини без діла не сидітиме... Там така працьовита, що й сказать... (Сміється). А як роботи нема, то зо мною свариться, а вже без діла не всидить....
Горнов. Знайдемо і їй діло. А за ціну певно що не будемо торгуватись?..
Максим. Та яка вже ціна беззубій?..
Горнов. Часом беззубий краще, зубатого!..
Максим. Та воно так... Це вже ви мене зовсім, мовляв, на світ народили! А то ж сказали ви мені ціну, а я зопалу погнався за грішми та й про бабу забув. Оце ж і чудесно. У хату свою впустимо Матвія, тут у нас є такий бідолаха з двірських: дітей, мовляв, повнісінький запічок, а хати дасть бог. Нехай собі живе, та хліб жує, та двору доглядає.

ЯВА 2

Ті ж і Борис.

Горнов. Ну, ти ж і спиш! Я вже з города двадцять верстов пробіг, а ти...
Борис. У мене голова страх як болить... Я й не бачу. (Чоломкається з Максимом). Що ж, договорились?
Максим (усміхається). Вже, мовляв, і печать приклали.
Горнов (дивлячись на часи). Ого-го, пора їхати!
Борис. Чого хапаєшся? Поснідав би...
Горнов. Скільки ще в тебе тієї панської пихи, як подивлюсь я на тебе: без сніданку або без кофію не можна гостя відпустити; і хоч би тому гостеві діла було, як кажуть, по зав'язку, а він сиди та жди того кофію. У мене там діло кипить! Я купив оце у городі молотилку, і зараз треба установити її. Ну, у вас гарні порядки: приїхав — усі пани і слуги сплять, двері відчинені, хоч і забирай усе на вози та й вези куди хочеш.
Борис. Ми світом тільки полягали.
Горнов. Що це в тебе такі червоні очі?
Борис. П'яний був.
Горнов. З якого побиту?
Борис. Таджe ж учора був день народженія батька.
Горнов. Стало буть, ти туди і не навідувався?
Борис (засоромився). Ні!..
Горнов. От так молодець!..

ЯВА 3

Ті ж і Соломія.

Соломія. Паничу, пожалуйте, вас мамашенька кличуть.

Голос за дверима: "Борис!.."

Борис (гука). Я зараз! (До Горнова). Підожди мене (Пішов).

Горнов. А йдіть сюди, на хвилину, Соломія!

Соломія. Не хочу, бо ви зараз почнете розпитувати, а мені заказано мовчати. От єй-богу, що правда!

Голос за дверима: "Соломія!"

Ось зараз! (Побігла).

Максим (тим часом роздивляє портрети, що висять на стінах у золотих рамках). Що то воно: чи царі всі, чи генерали?

Горнов. Хіба ж деякі з них вам нікого не нагадують? Це ж Борисів батько, а це дід, а той третій — генерал Суворов.

Максим. Бачте, я таки вгадав, що генерал.

Горнов. Один же тільки генерал. А батько Борисів тільки що копитан, а дід його, то й хто його знає!.. Бачте, це на йому старосвітський міліцієнний казакин. І доки цей дід ще не був у службі, то прозивався Ворона, а як здобув міліцієнного чина, так став вже прозиватись Воронов! Стало буть, причепив хвостика до свого прозвища.

Максим. Хвостика? Навіщо ж то?

Горнов. Така, бачте, мабуть, була поведенція, все своє вже дуже обридло, так хоч хвостика чужого пришити.

Максим. Еге! Ну, а то ж жіночі парсони, хто вони? (Показує на патрет).

Горнов. Це мати Борисова, а це вже її мати, стало бить, бабка Борисова. Ось бачте, убрання в неї вже просте, старосвітське: очіпок, намітка, плахта.

Максим. Так, так!.. Стало буть, вони не з так-то давнього коліна запаніли?

Горнов. Бабка ця й до смерті жила тут.

Максим. Та як же?.. Так... так!.. Я її пам'ятаю! Оце, либонь, піде дванадцятий чи пак тринадцятий рік, як вона померла. Проста була людина, зовсім проста, і по-панськи, мовляв, ані же тобі не вміла гонор йти.

Горнов. Це була найперша порадниця і жалібниця Борисова. Він згадує про неї з великою шанобою.
Максим. Пам'ятаю, пам'ятаю!.. Усе, було, з ним няньчиться. Конешно, доброго чоловіка усяк добром пом'яне. Ну, то я ж оце піду лагодитись у дорогу, доки ви тут.
Горнов. Я не забарюсь.
Максим. То прощавайте до якого часу! (Вийшов).
Горнов (один). Як то Борис з своїми старими уладиться? Молоде ще хлоп'я, м'яке серце... Стережеться сварки, як вогню, думає, що можна її обминути! Та що це він так довго бариться?

ЯВА 4

Борис (дуже стривожений). Оказія, брат! Чуєш, мати запевняє, що буцімто я вчора об'яснився перед Ізмайловою!
Горнов. Удрав штуку... Яка ж то Ізмайлова?
Борис. Ти ж познакомився учора з нею і з її матір'ю... Бач, деякі гості ще спозаранку учора пороз'їжджались, а Ізмайлови зостались ночувати. Отже, як поїхав ти, у нас почалось бенкетування; я якось не встерігся та й насмоктався... Мене-таки батько й мати здорово примушували. "Який ти,— кажуть,— мужчина, що не хочеш пить?" Я і урізав. Може, з п'яних очей і справді наговорив якої нісенітниці.
Горнов. А я думаю, брат, що це якась машина.
Борис. Оце ще вигадав.
Горнов. А конешно! Ти скрізь бачиш одні квіточки та ясне сонечко. Сказано: молоде, зелене! (Узяв картуза). Одначе adie, mio caro! [1]
Борис. Попрощався б з моїми старими, а то розгніваються.
Горнов. Вони ж кажуть, що я хам; а від хама якої їм звичайності?
Борис. Не терплю я, як чоловік сам на себе плеще.
Горнов. Та я ж учора власними вухами чув!.. Стривай, стривай!.. Чи не ота Ізмайлова, котрій я учора радив у кукол гратись?
Борис. Та вона ж, вона.
Горнов. Ця ж мене хамом звеличала. (Сміється). А терпкою я здався їй кислицею: вже вона пробувала кусати мене з усіх боків, та тільки оскому набила.

Борис. Бо ти таки учора за пів тієї години наплів обом Ізмайловим цілий ворох чепухи. Перед дочкою так найкраще визначився, сказав їй, що вона уміє тільки воду товкти.
Горнов. Сказав правду. То ж не людина, а кукла.
Борис. Але все ж таки казати таке в вічі панночці…
Горнов. Що ж ти вдієш зо мною, коли я хам?
Борис. І батько мій таки на тебе розгнівався.
Горнов. Знаю, знаю! Через те ж я так учора швидко і іспарився. Він теж шпигнув мене по-панськи. Позвольте мені, кажу, прийняти у ваших горницях одного знакомого? "Хто ж етот ваш знакомий?" — питає. "Ваш, — кажу,— временнообязанний Прохор".— "Для таких,— каже,— знакомих у мене єсть конюшня!" Чудак старий! Ну слухай, ти ж тепер тверезий, то не забудь, що тобі сьогодні треба декуди навідатись.
Борис (з серцем). А, не нагадуй мені! Вісім день очей не навернути, вісім день… я ненавиджу себе!..
Горнов. Я оце забіжу туди та її заспокою. Сказати, що ти сьогодні будеш?
Борис. А конешно! Через півгодини. Коли б тілько гості швидше убирались. Я сьогодні з своїми старими діло доведу до кінця.
Горнов. Ну, цих гостей навряд чи скоро здихаєшся. Тілько ти вже сьогодні не пий!
Борис. А, не зворушуй мене.
Горнов. Ага, не любиш? Заспокойся, друже. Хто з молодих людей не впивався на своїм віку? Пий, кажуть, та ума не пропивай!

ЯВА 5

Входить старий Воронов.

Воронов (простяга руку Горнову). Вы уж успели вернуться?
Горнов. Як бачите!
Воронов (ходить по кімнаті, далі зупинився, хотів щось промовити і знов заходив). Либералы, либералы!..
Горнов. Ви ж це про кого кажете? Чи не про Ізмайлових? Ваша правда… Вони дуже ліберальні.
Воронов. Нет-с, я не про них. (Зупиняється проти Горнова). Скажите,

того… того… Правда ли, что вы подарили вашим крестьянам дополнительный платеж?..
Горнов. Справжня правда.
Воронов. Либерально, очень либерально! (Знов ходить). Ссуду какую-то, тоже у себя открыли?
Горнов. Одкрив.
Воронов. Гуманно й либерально! Ну, а я того… не открою!.. Слышите ли, не открою!
Горнов. Чую, чую. Я не глухий! Ви не одкриєте!
Воронов. Да-с, не открою! И школа там у вас?
Горнов. І школа там у мене…
Воронов. Но для чего все это мужику? Я вас спрашиваю, для чего?
Горнов. Не знаю.
Воронов. Не знаєте? Нет-с, ви знаєте! Да-с, знаете! И я знаю!..
Горнов. А коли ми обоє знаємо, то задля чого ж переливати з пустого в порожнє?
Воронов. А затем-с, что такими поступками вы развращаете мне сина.
Горнов. Не веліть йому водитись зо мною. Пошліть його до Ізмайлових в навуку, там він навчиться у кукол гратись.
Воронов. Что-с? Вы забываетесь, милостивый государь.
Борис. Я слушаю й удивляюсь только всему тому, что вы, папа, говорите. Вас эти два года так изменили, что я, право, не узнаю вас.
Воронов. Помолчи, друг! Ми с тобой после поговорим.
Борис. Тошно даже слушать. (Пішов у свою кімнату).
Воронов. Видите, зто все ваше влияние. Он у меня прежде этого не смел.
Горнов. Тоді, як був ще малим.
Воронов. Нет-с, всегда!..
Горнов. Та він же два роки і не був дома; а два роки — це немалий час.
Воронов (ходить по кімнаті). Да, ви философ! У вас ведь на все готов ответ.
Горнов. Мені здається, що у кожного чоловіка розум завжди повинен бути насторожі.
Воронов. Философ, философ! И если я вас спрошу, зачем вы говорите со мною по-малорусски, у вас также найдется ответ?

Горнов. А звичайно...
Воронов. Любопытно...
Горнов. Я не хочу говорити по-руськи та й одвик-таки од мови, живучи чотири роки помеж крепаками,— це во-первих...
Воронов. Однако ж вы читаєте русские книги?..
Горнов. Читаю! Німецькі читаю, і французькі, і навіть латинські... Але ж читати і говорити — це дві речі зовсім різні. Як поляки кажуть: "to cos' inego!.." [2]
Воронов. Да ведь я сам малоросс, а вот же говорю по-русски...
Горнов. Через те ж я і балакаю з вами по-українськи, що знаю, що ви українець, і знаєте мову, і що колись і самі балакали зо мною по-своєму. Може, це тоді було в моді? Ви перемінились, а я не хочу хамелеонничать! Тут, бачте, багацько залежить і від того, з ким нам найчастіш доводиться діло мати. Ви промеж панами буваєте, а я промеж мужиками вештаюсь. Стало буть, тут діло навику, а привичка, кажуть, друга природа. От якби наша розмова прийняла характер надто спеціальний, ну тоді я, може, спасував би... А доки ми перекидаємось словами, збиваючи тілько піну в роті.
Воронов. Но ведь будете же вы служить?
Горнов. Ні.
Воронов. Могут же дворяне выбрать вас на какую либо должность?
Горнов. Це інша річ. Але і без вибора, без наказу вже служу ділові.
Воронов. Но ведь вы дворянин? Да-с? А ведете-то вы себя не по-дворянски.
Горнов. Хто як розуміє людське поводження!
Воронов. Да-с! Вы не по-дворянски поступаєте!
Горнов. Наплювать!
Воронов. Как наплевать? На кого наплевать? Вы дерзки! Справедлива пословица, что "яблочко от яблоньки"!.. Знаєте ли вы, милостивий государь, кто был ваш отец?
Горнов. Ви, може, хочете натякнути на те, що я з мужичого роду? Що мій отець, тільки дякуючи власним заслугам, здобув дворянство і полковничий чин? Натякайте, я від цього не почервонію. Ніколи я не одречусь од свого роду. У мене ще й досі живі дядьки по батькові — один простий гречкосій, а другий солдат,— і я ними не гордую.

Воронов. Правда, говорят, что…
Горнов. Що з хама не буде пана?.. Я й не лізу в пани.
Воронов. Нет-с, лезете! Вы у меня бываете… (Наче щось пригадав, забігав по кімнаті). Да-с… того, того… Знаєте ли, что я вам могу посоветовать?
Горнов. Розумний совіт прийму з подякою.
Воронов. Вот что-с! Вы займитесь сочинением проекта о том, чтобы дворян вовсе не было.
Горнов. Ви не туди, добродію, заїхали! Сочиняйте вже ви такі проекти, вам і книга в руки, а я за таку раду і спасибі вам не скажу. Сором вам, Олексій Дмитрович, що ви з мого правдивого поводження з людьми хочете зробить якусь пропаганду! Ви кидаєте болотом у моє чесне діло.
Воронов. Так ваше дело честное?
Горнов. Хоч перед бога!
Воронов. А я думаю, что напротив.
Горнов. Ні! Ви так же точнісінько думаєте, як і я, та боїтесь розумові сказати.
Воронов. Никогда!
Горнов. А я вам кажу, що іменно так.
Воронов. Вы, кажется, желаете того… того… трунить надо мною!
Горнов. І на думці цього не маю.
Воронов. Вы… очень дерзки!..
Горнов. Схаменіться, Олексій Дмитрович!
Воронов. Вы… вы…
Горнов. Хам? Це вже я чув не раз! Позвольте ж, Олексій Дмитрович, і мені сказати вам хоч одну пословицю: "Насміялася верша з болота, оглянулася — аж сама в болоті".
Воронов. Что-с?
Виходить Борис.
Я, милостивий государь, с вами более не знаком.
Горнов. Дуже приятно!.. Вибачайте, хотів сказати: як завгодно!..
Воронов. Да-с! Слышите: не знаком!.. (Пішов).
Борис. Що це з ним? З чого це ви збили бучу?
Горнов. Адже ти прохав, щоб я попрощався з твоїми старими? От вже з батьком попрощався…

Борис. Та що це з ним вчинилося, я ніяк не розберу?
Горнов. А, бог з ним! Прощай! Приїзди ж до мене... А може, батько не пусте? Мене то вже певно не допустять до вашої персони.
Борис. Бозна-що вигадуєш. Я догадуюсь, це, певно, його Ізмайлова натравила на тебе.
Горнов. Може... Але ж молодому чоловікові, коли він блукає ще в думках і відсахнеться сьогодні від того, чим вчора захоплювався,— якщо постережеться, що то в ньому з'являється власний процес змишлення,— я можу вибачити; ну коли старий чоловік так, з лисою головою... (Чоломкавшись, пішов).
Борис (один). Це-щось несподіване з'являється у моїй сім'ї!.. (Походив). Що я такого наговорив учора панночці? Невже справді об'яснився? Як я согласився сісти за той проклятий єралаш!.. Потім напився як?.. Сьогодні востаннє скажу батькові й матері, і якщо вони суперечатимуться, я зроблю по-своєму. Володька вражає мене, кажучи, що я безхарактерний!.. Він правду каже. О, яку правду! Доки ж я, справді, буду як цуцик той на вірьовці?..

ЯВА 6

Борис і Воронов.
Воронов (входе). Что, уехал зтот либерал? Я очень рад.
Борис. За что вы отказали ему от дому?
Воронов. Негодяй он!.. Вот за что.
Борис. Негодяй?
Воронов. Да, негодяй, й я запрещаю тебе с ним дружиться!
Борис. Ну зто уж... Впрочем, зто пока на второй план. Я должен вам сказать, что у меня єсть более серьезное дело.

ЯВА 7

Ті ж і Соломія.
Соломія. Пане! Там Гордій Поварів прийшов!
Воронов. Что ему надо?.. Зови!..
Соломія пішла.

Пойди к гостям; я после готов с тобой потолковать.
Борис. Вы выслушаете меня?
Воронов. Через пять минут.
Борис пішов.
Ну, что ж он там?.. Кто там такой?..

ЯВА 8

Воронов і Гордій.
Гордій (входить, топнув ногою). Моє поштеніє! Позвольте вам препоручить. (Подає запечатаний лист).
Воронов. Что это такое? (Розпечатав листа і читає). "От 186... года от сентября месяца преглашають Вас, Ваше високоблагородіє, майстер сапожной, штоб ви пожалували своєю персоною із фамилією на брачний процес у етоє воскресеніє. Свадьба будєт на благородную ногу, вина і музика з городу і пирожноє "шпанскій вєтір", што папаша зготовлють; собственноручно Гордєй Микитович Поваренков, сапожной майстер і кавалер".
Гордій. Так точно: і кавалер. Так как іщо в первий законной брак поступаю.
Воронов. Я не понимаю, что это такое?
Гордій. Брачний процес буду палучать с баришнею Теклею Свиридовной. Хотів хоть триста рублів авантажу, ну помирився на двухсот п'ятдесят. Значить, подумав: "Пропадай моя деревня, все четирє колеса".
Воронов. Да ты скажи толком, что тебе надобно?
Гордій. Разві я непонятно об'явил у білеті? Кажется, очінь синпатично. Значить, предлагаю вам на свадьбу до міня.
Воронов. Что-о? К тебе на свадьбу?
Гордій. І што, как можить согласні будите поступок совершить об нєкотором подаркє, хоть двадцять п'ять рублєй, так я с равнодушним вдовольствієм получу.
Воронов. Пошел ты прочь, дурак!..
Гордій. Вот так категорія!..
Воронов. Вон, говорят тебе!.. (Кида йому листа в вічі).

Гордій. І с тем до приятного свиданія. (Пішов).
Воронов. Да что же это такое творится? Мужик какой-то, сапожный мастер, осмеливается просить к себе на свадьбу, да еще по пригласительному билету! О, до чего мы дожили!

ЯВА 9

Воронов і Борис.
Борис (входить). Вы свободны?
Воронов. Ну?.. Да, кстати,— согласился ли ты поехать в гости к Измайловым? Они тебя приглашали!
Борис. Да, приглашали, но решительно отказался.
Воронов. То єсть как это? Ведь ты почти сделал предложение Анне Андреевне!
Борис. Ну недалекая ж она, если поверила пьяной болтовне.
Воронов. Так ты хочешь нас осрамить?
Борис. Вы обещали выслушать меня. Время не терпит. Я должен с вами говорить.
Воронов. Ты затянешь ту же канитель о твоих диких намерениях?
Борис. В последний раз. Итак, я возвращаюсь к вопросу, на который вы не ответили мне в прошлый наш разговор. Я спрашивал вас,— зачем вы, зная и видя мои отношения к Океане, смотрели на них не только сквозь пальцы, но даже снисходительно?
Воронов. Ответ простой: она была горничной… ну… а ты… как молодой человек… оно и понятно…
Борис. А!.. Интрижка по части клубнички!.. А между тем вы жестоко ошиблись. Я полюбил Оксану и повторяю вам, что женюсь на ней.
Воронов. Я обьявлю тебе сумасшедшим, и тебя посадят в желтий дом.
Борис. Да хоть в тюрьму! Я дал слово Оксане, и она моя невеста,— слышите ли,— она моя невеста!..

ЯВА 10

Ті ж і Наталя Семенівна.
Наталя Семенівна. Завтрік уже подалі!.. Прасков'я Петрівна і Анеточка

просто покою мені не дають. "Просіть,— кажуть,— та й просіть, щоб Борінька їхав до нас погостити!"
Воронов. Нет, ты послушай, что он говорит.
Наталя Семенівна. Що таке?
Борис. Я прошу вашого благословенія на вінець з Оксаною.
Наталя Семенівна. Як? Це той синочок, котрий учора присягався, що все зробе задля матері, а сьогодні вже й назад?
Борис. В чім же я присягався?
Наталя Семенівна. Ти дав мені слово, що поїдеш до Ізмайлових в гості. Це раз... А потім...

ЯВА 11

Ті ж і Степан.
Степан (за дверима). Я силою ввійду, і ніхто мене не зупине.
Воронов. Кто там?
Степан (вбіга). Це я, пане!
Воронов. Что это? Как ты осмелился войти без доклада?
Степан. Та вже хоч і вбийте, а ввійшов!
Воронов. Вон!..
Борис. За що ж ви його проганяєте? Що скажеш, Степане?
Степан. Ви питаєте? Це дивно, паничу, надто дивно!.. А я ж завжди мав вас за чесну людину. Дійшла до Оксани звістка, що ви засватались на якійсь панночці!..
Борис (з жахом). Як?!
Степан. А тепер вже, може, Оксану й на столі застанете!
Борис. Годі, годі!.. Спала полуда з очей!.. Туман розійшовся!.. Так ось воно що?.. Так ось зачим мене підпоювали?.. Так ось задля чого запрошують мене в гості до Ізмайлових?.. Так ось від чого ваша хворість, мамо? Бач, це та любов ваша свята, котрою ви так похвалялись і котра, мов в ланцюгах залізних, так довго держала мою волю... Так ваша та щирая і тихая мова: "Женись, сину, на кому хочеш",— була кривда, одна облеслива кривда!.. О мамо, мамо! Що ж ти зробила з моєю душею? З тією душею, в котрій образ твій завжди був нарівні з богом? Батьку, батьку рідний!.. О, що ж тепер на світі не зрадливе, коли рідний батько і

мати... А!.. Швидш відсіля!.. Промеж чужими людьми знайду я батька і матір!..
Прожогом вибіг, за ним пішов Степан.
Наталя Семенівна. Синку, синку!.. (Рада).
Воронов. Я тебе, мерзавец, я тебе!.. Вот тебе твой мазунчик!..
Наталя Семенівна. Ти ж чого дивився? Ти його виховував і пестив! Я жінка неосвічена! Де я була? Що я бачила? У чотирьох стінах вік ізжила, а ти похвалявся, що ти вчений і всезнающий. Ти йому дав змалку волю! Я дурна була, по-твоєму... Себе ж ти цілий вік лічив за розумного, а сина єдиного не зумів до пуття довести. Ох, я нещасна!.. (За сльозами не може говорити).
Воронов (мов ошалілий). Что ж это? Сколько я того... того читал, но такого случая... Читал я в журналах й газетах... не начитывал. Но как же в самом деле стеснять... того... того... свободу, когда свобода должна быть свободна? Ну, и пусть его женится, пусть женится хоть на чертовой дочери!.. Я... я знать его не хочу!..
Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Середина хати Завади.

ЯВА 1

На ліжку лежить недвижна Оксана, біля неї у головах сидить Завада, а збоку Горнов.
Горнов (тихо розмовляє). Чудову машину підвели, намоглись дівчину з світу звести!.. І вірить не хочеться, щоб усім цим лихом керувала мати Борисова.
Завада (сумно). Не знаю, що я кому заподіяв лихого. Здається, завжди з усіма поводився по-божому.
Горнов. Не чоловіче діло вчинили, а диявольське!
Завада. Так вже, мабуть, судилося мені зостатись на старості одиноким, без втіхи, без жодної радості... Ні, я винен, винен я!.. Мені не слід було б потурати на її хіть! Забажалося їй довідатись, як ті пани живуть, і

намоглася одним лицем: "Піду служити до панів!" Я здавсь на її волю. Не багато й наслужила, один тільки рік, а горя запобігла на цілий вік і собі, й мені... Учора, маріючи, промовила: "Покритка,— каже,— я!" Я з жаху мало не збожеволів. Та вже нагодився Степан, котрий, спасибі йому, розказав мені усе, що витворяли з нею парубки. Люди радять скаржитись громаді!.. Що ж ті скарги, чи вернуть же вони життя моїй дитині?

Горнов. І як ви не встерегли її тоді, як увели з подвір'я в хату?

Завада. Бачите, я пішов до писаря, щоб той дещо пошептав коло неї. Вернувсь додому, аж дивлюсь — її вже в хаті нема. Кинувся по сусідах, по садках та вгородах! Шукав, шукав!.. Вже й на світ поблагословилось, а її нема, як у воду впала. Та вже як зовсім розвиднілось, знайшов її аж на греблі, біля розореного млина.

Горнов. Це ось що за селом?

Завада. Еге ж!

Горнов (убік). Там вона востаннє бачилась з Борисом.

Завада. Прийшов я туди, дивлюсь, аж вона лежить мов мертва. Далі розплющила очі. Став я до інеї промовляти — мовчить, неначе води в рот набрала. Потім почав я гукати!.. Тут, хвалити бога, нагодився Степан, і вже вдвох ледве-ледве довели її до хати. Як положили ми її на ліжку, так вона почала балакати; але щось таке нісенітне, що й купи не держиться. А згодом заснула.

Горнов. І не прокидалась вона?

Завада. Ба ні, через недовгий час знов щось заговорила, тільки, мабуть, крізь сон, бо очі її були заплющені.

Горнов. А що вона таке говорила, як скоро ви її ввели в хату?

Завада. Все кликала панича! А потім почав я її питати, куди вона ходила. Вона й одмовила: "Ходила — каже,— наймати людей, щоб яму викопали. Грошей,— каже,— не було, я їм дала золотий перстень!" У неї і справді був золотий перстень на руці, певно, паничів, а тепер нема.

Горнов. Дивно! Чому ж ви учора не дали звістки Борисові, що таке скоїлось?

Завада. Чудно ви міркуєте! Як би таки я поліз у хороми оповіщати про своє лихо?

Горнов (помовчав). Певно, вона довго лежала на греблі, а там вогко,

свіже повітря від річки, ну й простудилась. (Приклада руку їй до голови). Ач, який жар палить!..

ЯВА 2

Ті ж і Борис.

Борис (входить). Де вона? Що з нею, з моєю любою?..

Горнов (зупиня його). Тихше, бога ради, тихше! Вона спить, ти її можеш сполохати.

Борис (ламає руки). О, я нещасний, безталанний! О, я безхарактерний чоловік! (До Горнова). Рятуй, рятуй її, брате!

Завада. Я не мав сили звернути її волю з того манійного шляху, усіяного терном колючим, камінням гострим... Бо я без міри її любив! (Тихо плаче).

Борис. Батьку, батьку! Не вражай ти мого серця твоїми тихо-сумними докорами. Чи не наважився ти хвастати передо мною своїм горем, хвастати, що вмієш щохвилини видавить із старих очей краплю солоної води? Що твоє горе проти мого? Що твої сльози проти моїх сліз? Зваж моє горе з своїм. Зваж мій вік з своїм і зітри мерщій росу з твоїх очей! Ти вже оджив своє і однією ногою стоїш у труні, а я повний нерушених молодих сил!.. Ти був щасливий десятки годів, а передо мною тільки замиготів вогоньок того щастя!.. А я летів орлом, бистрим вітром буйним до мого щастя і тільки що наблизився до нього, як воно починa вже гаснути!. Моє горе — пекло палаюче!

Горнов. Радив тобі пильнувати того вогню, бо він тільки раз з'являється нам на віку.

Оксана (крізь сон). Борис!..

Горнов. Вона тебе кличе!

Борис (кинувся до неї). Боже, святе небо і земля! Вона мене кличе! Я тут, я біля тебе, моя Оксаночко!

Оксана (крізь сон). Перстень, це його... Більш нічого нема, це все... не лякайте... (Замовкла).

Борис. Вона маріє, і в марінні її душа живе мною! О світе мій!..

Оксана. Яка холодна земля!.. Пустіть, пустіть мене... За що ви надо мною знущаєтесь?.. Посватався? Текле, що я тобі заподіяла? Борис їде,

чом же не вітається?.. Спасибі вам, пані... Пустіть, пустіть мене!.. (Замовкла).
Борис. Що з нею сталося? Вона мов нежива...
Горнов. Припадок, кризис!
Завада. Донечко, донечко! Не покидай же мене, старого, похилого!
Борис. Ох, серце моє, розум мій кригою замерзає... Туманом застилається!.. Ні, не можна тому статися, щоб вона померла! Не вірю я, не вірю!.. Бог справедливий, за що ж така кара? (Упав на коліна біля ліжка, тихо промовляє). Ніколи я не благав нічого Незбутнього. Всі думи, всі мої помисли я захиляв до чесної праці, до чесного життя! О боже милий! Дай же життя, хвалити тебе і прославляти твою милость. (Припав лицем до рук).

ЯВА 3

Ті ж і Максим.
Максим. Та що це у вас таке, нехай бог бороне, трапилось? А мені і кажуть люди, що у Антона щось непевне скоїлось, та я не пойняв віри.
Завада. Карає нас господь за гріхи наші.
Борис. Пропащий я, пропащий!
Максим. Гріх вам, гріх, паничу, так вбиваться! Не люди її одіймають у вас, а бог милосердний! Бог дав їй життя, бог і бере. Він один властивець над нами, і ми не повинні ремствувати на його святу волю.
Борис. Не ремствую я, а очевидячки загибаю!..
Максим. А подивіться, паничу, на нас, сліпих людей, та поспитайте,— якого горя ми не перебули? На наших очах люди одіймали дівчину од милого і на його очах її безчестили; на наших очах брали молоду з-під вінця і вели в хороми на безчестя, а потім... (Махнув рукою). Отже ми усе те пережили, пам'ятаючи, що є бог милосердний на небі, котрого заміри нам не відомі. А чи давно, паничу, ви похвалялися здолати нашу мужицьку ваготу і працю? Та чи вам же, паничу, бороться з тими життями?
Оксана (тихо). Хто помер? Борис...
Борис. Моя зоре, мій раю!.. Оксано, Оксаночко, прости мене!.. Чого ж ти так пильно дивишся на мене?.. Це ж я, твій любий, твій суджений!

Оксана. "Твій любий, твій суджений!" Лягай мерщій в домовину!
Борис. Де ти, серденько, бачиш домовину?..
Оксана. Дай я поцілую твої очі! (До його придивляється). Який страшний погляд!.. Мертвого з гроба не вертають! Хоч одну іскру жалю... Не треба грошей... на подзвіння... Чого ж сичиш на мене? Пані, гадина... повзе вона... повзе до мене!.. Заховайте мене!.. Повзе, впивається в моє серце... Геть, геть!.. Одірвіть, одірвіть її... (Умирає).
Борис. Що це з нею? Оксано, Оксаночко!.. Ні, вона не вмерла!.. Стигнуть очі, холонуть руки, серце не б'ється! Оксано!.. Вона мертва!.. Страшно, страшно!.. Дивіться, вона вкоряє мене своїм поглядом. (Одскакує від неї). Рятуйте, рятуйте!..
Горнов. Друже, поклич на поміч розум і покорись його силі!
Завада. Донечко, донечко, на кого ж ти мене покинула?! (Рида).

ЯВА 4

Ті ж і Степан.

Степан (вбіга). Оксано, Оксано! Я помстився за тебе! Оцими власними руками я роздер пащеку Теклі, отій лютій гадині!..
Максим. Не чує вже Оксана твоєї звістки!..
Завіса